

Stichting Tijd van de Wolf
Nieuwe Uilenburgerstraat 5
1011 LM Amsterdam

JAARREKENING 2023

JAARREKENING 2023	<u>pagina</u>
1. Algemeen	2-5
2. Balans per 31 december 2023	6
3. Functionele exploitatierekening 2023	7-8
4. Toelichting op de balans per 31 december 2023	9-10
5. Toelichting op de functionele exploitatierekening 2023	11-14
OVERIGE GEGEVENS 2023	
6. Prestatieoverzicht	15
7. Speellijst	16

1. Algemeen

Financiering

Stichting Tijd van de Wolf ontvangt gedurende de periode 2021-2024 een meerjarige subsidie van van het Fonds Podiumkunsten.

Fonds Podiumkunsten

Voor de periode 2021-2024 is toegezegd max.(Brief kenmerk: 165458663/HON/27-07-2020)	€	500.000	
Ontvangen in 2023	€	142.100	
Bij: Indexatie 2021-2023	€	17.305	
Totaal subsidie Fonds Podiumkunsten in 2023	€		<u>159.405</u>

Resultaat

Resultaat 2023	€	55.254
Begroot was een resultaat van	€	-
Verschil	€	<u>55.254</u>

De belangrijkste verschillen ten opzichte van de begroting die tot dit resultaat hebben geleid zijn als volgt:

Baten	Voordelig	Nadelig
Opbrengsten		
Directe opbrengsten	€ -	€ 16.755
Indirecte opbrengsten	€ -	€ 10.000
Totaal opbrengsten	<u>€ -</u>	<u>€ 26.755</u>
Bijdragen		
Bijdragen private middelen	€ 45.000	€ -
Subsidie FPK	€ 34.405	€ -
Overige subsidies	€ 25.800	€ -
Totaal bijdragen	<u>€ 105.205</u>	<u>€ -</u>
Lasten		
Beheerslasten: personeelslasten	€ -	€ 7.977
Beheerslasten: materiële lasten	€ -	€ 15.524
Activiteitenlasten: personeelslasten	€ -	€ 1.266
Activiteitenlasten: materiële lasten	€ 537	€ -
Verschil lasten ten opzichte van de begroting	<u>€ -</u>	<u>€ 24.230</u>
Rentebaten en -lasten		
Rentebaten en inkomsten uit beleggingen	€ 1.035	€ -
Verschil rentebaten en -lasten ten opzichte van de begroting	<u>€ 1.035</u>	<u>€ -</u>
Verschil exploitatieresultaat ten opzichte van de begroting	<u>€ 55.254</u>	<u>€ -</u>

---

1. Algemeen

Eigen Vermogen

Het saldo van het eigen vermogen bedroeg per 1 januari 2023	€	39.020
Bij: Ontvangen subsidies en bijdragen	€	235.205
Bij: Directe en indirecte opbrengsten en rentebaten	€	<u>112.280</u>
	€	<u>386.504</u>
Af: Uitgaven 2023	€	292.230
Af: Uitgaven t.l.v. Bestemmingsreserve GS	€	4.619
Saldo eigen vermogen per 31 december 2023	€	<u><u>89.655</u></u>

Het eigen vermogen wordt als volgt verdeeld

Algemene reserve	€	44.281
Bestemmingsreserve Gieskes Strijbis Fonds	€	17.981
Bestemmingsfonds FPK	€	<u>27.393</u>
Totaal eigen vermogen	€	<u><u>89.655</u></u>

Bestuur

De samenstelling van het bestuur is als volgt:

Voorzitter:	Simone Hogendijk
Penningmeester:	Jara Enkelaar
Secretaris:	Pauline Beran
Algemeen lid:	Arne Popma
Algemeen lid:	Catherine Pannevis

---

1. Algemeen

GRONDSLAGEN VOOR WAARDERING

1. Grondslagen voor het opstellen van de jaarrekening

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met bepalingen uit RJ640 voor zover deze niet afwijken van de aanwijzingen in het handboek verantwoording subsidies kunstplan podiuminstellingen 2021-2024. De jaarrekening is opgesteld in euro's.

De waardering van activa en passiva en de bepaling van het resultaat vinden plaats op basis van historische kosten.

2. Grondslagen voor waardering van activa en passiva

2.1 Algemeen

Activa en passiva worden in het algemeen gewaardeerd tegen de verkrijgingsprijs. Toelichtingen op posten in de balans en functionele exploitatierekening zijn in de jaarrekening genummerd.

2.2 Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd gebleven ten opzichte van het voorgaande jaar.

2.3 Materiële vaste activa

De materiële vaste activa betreffende inventarissen en (licht)apparatuur worden gewaardeerd op verkrijgingsprijs, onder aftrek van lineaire afschrijvingen gedurende de geschatte economische levensduur, rekening houdend met een eventuele restwaarde.

Materiële vaste activa aangeschaft gedurende het boekjaar worden naar tijdsgelang afgeschreven.

2.4 Vorderingen, schulden, overlopende activa en passiva

De vorderingen en schulden worden bij eerste verwerking opgenomen tegen de reële waarde en vervolgens gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs. De reële waarde en geamortiseerde kostprijs zijn gelijk aan de nominale waarde. Noodzakelijk geachte voorzieningen voor het risico van oninbaarheid worden in mindering gebracht. Deze voorzieningen worden bepaald op basis van individuele beoordeling van de vorderingen.

2.5 Liquide middelen

Liquide middelen bestaan uit kas, banktegoeden en deposito's met een looptijd korter dan twaalf maanden.

1. Algemeen

3. Grondslagen voor bepaling van het resultaat

3.1 Algemeen

Het resultaat wordt bepaald als het verschil tussen de opbrengstwaarde van de geleverde prestaties en de kosten en andere lasten over het jaar.

De resultaten op transacties worden verantwoord in het jaar waarin zij zijn gerealiseerd.

Verliezen worden verantwoord in het jaar waarin zij voorzienbaar zijn.

3.2 Opbrengsten en bijdragen

Opbrengsten (uit de levering van diensten) geschieden naar rato van de geleverde prestaties, gebaseerd op de verrichte diensten tot aan de balansdatum in verhouding tot de in totaal te verrichten diensten.

Subsidies, niet zijnde investeringssubsidies, worden in het resultaat verantwoord zodra het waarschijnlijk is dat de desbetreffende subsidies zullen worden ontvangen en voor zover de hiermee samenhangende bestedingen zijn verricht.

3.3 Lasten

De lasten worden bepaald op historische basis en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Lonen, salarissen en sociale lasten en pensioenen worden op grond van de arbeidsvoorwaarden verwerkt in de winst-en-verliesrekening voor zover ze verschuldigd zijn aan werknemers.

Materiële vaste activa worden vanaf het moment van ingebruikneming afgeschreven over de verwachte economische levensduur van het actief.

3.4 Rentebaten en -lasten

Rentebaten en -lasten worden tijdsevenredig verwerkt, rekening houdend met de effectieve rentevoet van de betreffende activa en passiva.

2. Balans	31 december 2023		31 december 2022	
ACTIVA				
1. Materiële vaste activa	€	6.589	€	4.230
Totale vaste activa		€ 6.589		€ 4.230
2. Voorraden		€ -		€ 11.597
3. Vorderingen		€ 34.362		€ 19.352
4. Liquide middelen		€ 137.310		€ 219.725
Totaal activa		<u>€ 178.261</u>		<u>€ 254.904</u>
PASSIVA				
Algemene Reserve	€	44.281	€	15.855
Bestemmingsreserve GS Fonds	€	17.981	€	22.601
Bestemmingsfonds FPK	€	27.393	€	564
5. Eigen Vermogen		€ 89.655		€ 39.020
7. Langlopende schuld		€ -		€ 33.025
8. Kortlopende schulden		€ 88.606		€ 182.859
Totaal passiva		<u>€ 178.261</u>		<u>€ 254.904</u>

3. Functionele exploitatierekening

BATEN	2023	begroting 2021-2024	2022
1a. Publieksinkomsten binnenland	€ 3.919	€ 33.000	€ 2.753
- <i>Recette</i>	€ -	€ 4.000	€ -
- <i>Uitkoop</i>	€ 2.000	€ 29.000	€ -
- <i>Partage</i>	€ 1.919	€ -	€ 2.753
1 Publieksinkomsten Totaal	€ 3.919	€ 33.000	€ 2.753
3a. Baten coproducties	€ 26.320	€ 20.000	€ 51.020
3b. Overige inkomsten	€ 6.006	€ -	€ 2.352
3 Overige Directe Inkomsten	€ 32.326	€ 20.000	€ 53.372
4 Totaal Directe Opbrengsten	€ 36.245	€ 53.000	€ 56.125
5 Indirecte opbrengsten	€ -	€ 10.000	€ -
<i>6c Bijdragen van private fondsen</i>	€ 25.000	€ 30.000	€ -
<i>6d Bijdragen van goede doelenloterijen</i>	€ 50.000	€ -	€ -
6 Overige bijdragen uit private middelen	€ 75.000	€ 30.000	€ -
7 Totaal Eigen Inkomsten	€ 111.245	€ 93.000	€ 56.125
8 Meerjarige subsidie Fonds Podiumkunsten	€ 159.405	€ 125.000	€ 152.890
10 Meerjarig subsidie Gemeente	€ -	€ 50.000	€ -
12 Overige bijdragen uit publieke middelen	€ 75.800	€ -	€ 24.250
13 Totaal Publieke Subsidies en bijdragen	€ 235.205	€ 175.000	€ 177.140
14 Totale baten	€ 346.450	€ 268.000	€ 233.265

3. Functionele exploitatierekening

LASTEN		2023	begroting 2021-2024	2022
Beheerslasten				
1	Beheerlasten personeel	€ 39.156	€ 31.179	€ 39.187
2	Beheerlasten materieel	€ 24.924	€ 9.400	€ 34.112
3	Totale beheerlasten	€ 64.080	€ 40.579	€ 73.299
	Activiteitenlasten personeel voorbereiding	€ 94.993	€ 105.422	€ 114.571
	Activiteitenlasten personeel uitvoering	€ 60.974	€ 49.279	€ 37.688
4	Activiteitenlasten personeel	€ 155.967	€ 154.701	€ 152.259
	Activiteitenlasten materieel voorbereiding	€ 12.456	€ 38.000	€ 14.033
	Activiteitenlasten materieel uitvoering	€ 55.447	€ 26.950	€ 20.708
	Marketing	€ 4.280	€ 7.770	€ 12.317
5	Activiteitenlasten materieel	€ 72.183	€ 72.720	€ 47.059
7	Totaal activiteitenlasten	€ 228.150	€ 227.421	€ 199.317
8	Totale lasten	€ 292.230	€ 268.000	€ 272.616
9	Saldo uit gewone bedrijfsvoering	€ 54.219	€ -	€ -39.352
10	Saldo rente baten	€ 1.035	€ -	€ -
12	EXPLOITATIERESULTAAT	€ 55.254	€ -	€ -39.352
Resultaatbestemming				
	Naar Algemene reserve	€ 28.426		€ -15.948
	Naar Bestemmingsfonds FPK*	€ 26.829		€ -6.599
		€ 55.254		€ -16.804
				-39.352

* voor berekening zie Handboek FPK Verantwoording meerjaren subsidie 21-24 p 31.

Fte. Vast in dienst	1,20		1,2
Fte. Tijdelijk in dienst	-		0,2
Fte. Inhuur	1,38		1,2
Totaal Fte. Personele bezetting	2,58	1,6	2,6
Aantal vrijwilligers			
Vrijwilligers fte.	0,18		

4. Toelichting bij de balans per 31 december		2023	2022
ACTIVA			
1 MATERIËLE VASTE ACTIVA			
	Cumulatieve aanschafwaarde per 1 januari 2023	€ 4.536	
	Investeringen 2023	€ 3.937	
	Cumulatieve aanschafwaarde per 31 december 2023	€ 8.473	
	Cumulatieve afschrijving per 1 januari 2023	€ 307	
	Afschrijvingen 2023	€ 1.577	
	Cumulatieve afschrijving per 31 december 2023	€ 1.884	
	Boekwaarde per 31-12-2023	€ 6.589	
	Boekwaarde per 31-12-2022	€ 4.230	
2 VOORRADEN			
Onderhanden werk:	€ 0,00	€ - Creature/Cure	€ 11.597
3 VORDERINGEN			
Debiteuren			
	Voornameelijk Fonds21 en AFK	€ 7.940	
		€ 7.940	
			AFK/Sheep 10.000
			€ 10.000
Overige vorderingen			
	Vooruitbetaalde kosten	€ 2.215	€ 412
	Te factureren opbrengsten	€ -	€ 880
	Te ontvangen baten	€ 1.923	€ 29
	Te ontvangen subsidie (aanvulling FPK 2023)	€ 10.000	€ -
	Netto salaris	€ 707	€ -
	Borgsom	€ 2.140	€ -
	Terug te ontvangen BTW Q4	€ 9.438	€ 8.032
		€ 26.422	€ 9.352
Totaal kortlopende vorderingen		€ 34.362	€ 19.352
4 LIQUIDE MIDDELEN*			
RABO: Rekening courant	€ 36.792		€ 119.236
RABO: Zakelijke spaarrekening	€ 100.518		€ 100.489
Totaal liquide middelen		€ 137.310	€ 219.725

* Over het saldo op bovengenoemde rekeningen kan vrij worden beschikt.

4. Toelichting bij de balans per 31 december	2023	2022
5 EIGEN VERMOGEN		
Algemene reserve		
Saldo per 31 dec	€ 44.281	€ 15.855
Bestemmingsreserve Gieskes Strijbis Prijs		
Saldo per 31 december	€ 17.981	€ 22.601
Bestemmingsfonds Fonds Podiumkunsten		
Saldo per 31 december	<u>€ 27.393</u>	<u>€ 564</u>
Total EigenVermogen	<u>€ 89.655</u>	<u>€ 39.020</u>
7 LANGLOPENDE SCHULD		
Fonds Podiumkunsten	<u>€ -</u>	<u>€ 33.025</u>
8 KORTLOPENDE SCHULDEN		
<u>Crediteuren</u>	<u>€ 0</u>	<u>€ 27.506</u>
Fonds Podiumkunsten (laatste kwartaal 2024)	€ 33.025	€ -
Vooruitontvangen baten	<u>€ 1.140</u>	€ -
<u>Overige schulden</u>		
Te betalen kosten:	<u>€ 8.941</u>	<u>€ 16.853</u>
bankkosten	€ 31	€ 23
accountant en administratiekosten	€ 750	€ 2.043
te betalen kosten overig	€ -	€ 7.402
netto salaris	€ -	€ 198
loonheffing/vakantiegeld/pensioen	€ 8.158	€ 7.154
BTW suppletie	€ 2	€ 33
<u>Vooruit ontvangen subsidie:</u>	<u>€ 45.500</u>	<u>€ 138.500</u>
	€ -	Vrienden Lot.Fonds (deel 1) € 50.000
	FPK/FF2 € 45.500	FPK/FF2 € 88.500
Total kortlopende schulden	<u>€ 88.606</u>	<u>€ 182.859</u>

Niet uit de balans blijkende rechten en plichten:

Subsidies:

Fonds Podiumkunsten: €500.000 voor de periode 2021-2024

Vrienden Loterij Fonds: nog €100.000 voor de periode 2024-2025

5. Toelichting bij de functionele exploitatierekening

BATEN		2023	2022
	1a. Publieksinkomsten binnenland	€ 3.919	€ 2.753
	- Recette	€ -	€ -
	- Uitkoop	€ 2.000	€ -
	- Partage	€ 1.919	€ 2.753
	1b. Publieksinkomsten buitenland	€ -	€ -
1	Publieksinkomsten Totaal	€ 3.919	€ 2.753
	3a. Baten coproducties	€ 26.320	€ 51.020
	3b. Overige inkomsten	€ 6.006	€ 2.352
3	Overige directe inkomsten	€ 32.326	€ 53.372
4	Totaal directe Opbrengsten	€ 36.245	€ 56.125
	6c. Bijdragen van private fondsen	€ 25.000	€ -
	<i>Fonds 21 - The Creature</i>	€ 25.000	€ -
	6d. Bijdragen van goede doelenloterijen	€ 50.000	€ -
	VriendenloterijFonds - ALG	€ 50.000	€ -
6	Overige bijdragen uit private middelen	€ 75.000	€ -
7	Totaal Eigen Inkomsten	€ 111.245	€ 56.125
8	Totaal meerjarige subsidie Fonds Podiumkunsten	€ 159.405	€ 152.890
	<i>Indexatie FPK 2021-2023</i>	€ 17.305	€ 8.190
	<i>Covid vergoedingen FPK</i>	€ -	€ 12.600
	<i>Meerjarige subsidie FPK</i>	€ 142.100	€ 132.100
	AFK incidenteel	€ 10.000	€ -
	<i>The Omen</i>	€ 10.000	€ -
	FPK incidenteel	€ 43.000	€ 24.250
	<i>FastForward</i>	€ 43.000	<i>Fast Forward</i> € 24.250
	Fonds Cultuurparticipatie	22.800,00	
	<i>The Omen</i>	€ 22.800	
12	Overige bijdragen uit publieke middelen	€ 75.800	€ 24.250
13	Totaal Publieke Subsidies en Bijdragen	€ 235.205	€ 177.140
14	Totale baten	€ 346.450	€ 233.265

5. Toelichting bij de functionele exploitatierekening

LASTEN	2023	2022
1 Beheerslasten personeel		
Zakelijke leiding	€ 29.166	€ 20.961
Honorarium publiciteit	€ 9.990	€ 18.226
Totaal beheerslasten: personeelslasten	€ 39.156	€ 39.187
2 Beheerslasten materieel		
<u>Huisvesting</u>		
Huur Atelier	€ 4.596	€ -
Huur opslag	€ 720	€ 62
	<u>€ 5.316</u>	<u>€ 62</u>
<u>Kantoorkosten</u>		
Kantoormateriaal	€ 154	€ 3.334
Telefoon	€ -	€ 38
Verzekeringen	€ 778	€ 747
Administratiekosten	€ 4.592	€ 3.593
Accountantskosten	€ 125	€ 1.000
Reis- en verblijfkosten	€ 314	€ 427
Bestuurskosten	€ 199	€ -
Website	€ 6.333	€ 11
Algemene publiciteitskosten	€ 4.885	€ -
Bankkosten	€ 381	€ 292
Overige algemene bedrijfskosten	€ 271	€ 24.302
	<u>€ 18.031</u>	<u>€ 33.744</u>
<u>Afschrijvingen</u>		
Kantoorinventaris	€ 187	€ 174
Geluidsapparatuur	€ 1.390	€ 133
	<u>€ 1.577</u>	<u>€ 307</u>
Totaal beheerslasten: materieel	€ 24.924	€ 34.112
3 Totale beheerslasten	€ 64.080	€ 73.237

5. Toelichting bij de functionele exploitatierekening

LASTEN	2023	2022
D.1. <u>Activiteitenlasten: personeelslasten</u>		
<u>Vorbereiding</u>		
<u>Artistieke leiding</u>	€ 57.635	€ 60.869
<u>Uitvoerend personeel voorbereiding</u>		
Honorarium en loondienst dramaturg	€ 3.900	€ 8.902
Honorarium decorontwerp	€ 22.058	€ 25.900
Honorarium geluid/licht ontwerp	€ 1.800	€ 7.500
Honorarium muziek compositie	€ 9.600	€ 11.400
Activiteitenlasten personeel voorbereiding	€ 94.993	€ 114.571
<u>Uitvoerend personeel uitvoering</u>		
Honorarium productieleiding	€ 10.200	€ 20.250
Honorarium regie assistent	€ 700	€ 5.400
Honorarium uitvoerenden	€ 34.816	€ 5.675
Honorarium techniek	€ 9.656	€ -
Vrijwilligersvergoeding	€ 5.375	€ 5.438
Overige honoraria	€ 227	€ 925
Activiteitenlasten personeel uitvoering	€ 60.974	€ 37.688
4 Totaal activiteitenlasten: personeel	€ 155.967	€ 152.259

5. Toelichting bij de functionele exploitatierekening

LASTEN	2023	2022
D.2. <u>Activiteitenlasten: materiële lasten</u>		
<u>Vorbereidingskosten</u>		
Huur repetitieruimte	€ 457	€ 100
Dramaturgie	€ 50	€ 65
Decors	€ 3.960	€ 10.511
Kostuums	€ 57	€ -
Geluid	€ 117	€ -
Techniek	€ 1.405	€ -
Licht	€ -	€ -
Reiskosten	€ 516	€ 2.219
Verblijfkosten	€ 5.694	€ -
Transport/ vervoer decors	€ -	€ 512
Overige voorbereidingskosten	€ 200	€ 626
	<u>€ 12.456</u>	<u>€ 14.033</u>
<u>Uitvoeringskosten</u>		
Grime	€ 4	€ 75
Decors	€ 17.563	€ 2.872
Kostuums	€ 5.378	€ 2.145
Rekwisieten	€ 1.188	€ 1.003
Techniekkosten	€ 179	€ 267
Geluid	€ 353	€ 644
Reiskosten	€ 11.526	€ 7.345
Verblijfkosten/ sejours	€ 6.475	€ 2.372
Overnachtingen/ hotels	€ 95	€ 184
Transport/ vervoer decors	€ 646	€ 3.578
Overige uitvoeringskosten	€ 12.039	€ 222
	<u>€ 55.447</u>	<u>€ 20.708</u>
<u>Marketing</u>		
Affiches en folders	€ 884	€ 2.559
Foto/Video	€ 3.396	€ 5.284
Advertenties	€ -	€ 407
Reclame	€ -	€ 284
Overig drukwerk	€ -	€ 1.260
Porti	€ -	€ 1.837
Website	€ -	€ 687
	<u>€ 4.280</u>	<u>€ 12.317</u>
5 Totaal activiteitenlasten: materieel	<u>€ 72.183</u>	<u>€ 47.059</u>
7 Totale activiteitenlasten	€ 228.150	€ 199.317
8 Totale lasten	<u>€ 292.230</u>	<u>€ 272.554</u>

6. Prestatieoverzicht

Geaggregeerd overzicht prestatieverantwoording afgesloten jaar

De Tijd van de Wolf	2023		
	HUIDIG BOEKJAAR 2023	BEGROTING	VORIG BOEKJAAR
Producties			
Nieuwe producties	3	2	3
Reprise producties	0		1
Nieuwe Co-producties	3	2	8
Reprise Co-producties	0		0
Totaal aantal producties	6	4	12
	HUIDIG BOEKJAAR 2023	BEGROTING	VORIG BOEKJAAR
Bezoeken per categorie			
Nieuwe producties	630		116
Reprise producties	0		0
Nieuwe Co-producties	235		556
Reprise Co-producties	0		0
Totaal aantal bezoeken	865	3200	672
	HUIDIG BOEKJAAR 2023	BEGROTING	VORIG BOEKJAAR
Regionale spreiding van voorstellingen/concerten			
Noord	9	3	2
Oost			
Midden			
West	6	1	
Zuid		8	
Amsterdam	3	18	7
Rotterdam		1	
Den Haag		1	
Utrecht		1	
Buitenland			
Uitvoering alleen online			
Totaal aantal uitvoeringen	18	33	9
Waarvan in standplaats	3	18	7
Waarvan schoolvoorstellingen	0		0
	HUIDIG BOEKJAAR 2023	BEGROTING	VORIG BOEKJAAR
Regionale spreiding van bezoekers			
Noord	315		146
Oost			
Midden			
West	310		
Zuid			
Amsterdam	240		526
Rotterdam			
Den Haag			
Utrecht			
Buitenland		0	
Uitvoering alleen online			
Totaal aantal bezoekers	865	3200	672
Waarvan in standplaats	240		526
Waarvan schoolvoorstellingen	0	0	0

---

7. Speellijst

	<i>voorstelling</i>	<i>datum</i>	<i>bezoekers</i>	<i>betalend</i>
1	De langste nacht	23-feb-23	75	73
2	The Creature performance	18-mrt-23	40	0
3	The Creature performance	18-mrt-23	40	0
4	The Creature installatie	01-apr-23	900	0
5	The Cure	09-jun-23	35	26
6	The Cure	11-jun-23	35	26
7	The Cure	11-jun-23	35	31
8	The Cure	13-jun-23	35	32
9	The Cure	13-jun-23	35	26
10	The Cure	15-jun-23	35	32
11	The Cure	15-jun-23	35	32
12	The Cure	17-jun-23	35	35
13	The Cure	17-jun-23	35	29
14	The Creature performance	15-jul-23	40	0
15	The Creature performance	15-jul-23	40	0
16	The creature, Talk	14-okt-23	50	0
17	The Omen	23-nov-23	80	80
18	The Omen	24-nov-23	80	80
19	The Omen	25-nov-23	80	80
20	The Creature performance	16-dec-23	75	0

TIJD VAN DE WOLF

JAARVERSLAG 2023

Inhoud

1. Inleiding
2. Activiteiten
3. Bereik
4. Publiciteit
5. Het team Tijd van de Wolf
6. Vooruitblik 2024
7. Toelichting op de jaarrekening
8. Reflectie op de codes

Voorwoord

Namens het bestuur van Tijd van de Wolf leggen we u met veel plezier dit jaarverslag voor. Als bestuur zijn we erg trots op de bijzondere stappen die de directie en team van Tijd van de Wolf hebben gezet. De inzichten en ontwikkeling die zij in 2023 hebben gekregen en doorgemaakt, zijn inspirerend en waardevol gebleken, voor zowel de mensen waar mee gewerkt is, het publiek, als voor Tijd van de Wolf zelf. De impactvolle projecten die dit jaar ontwikkeld zijn, resoneren nog lang na, én door, richting de toekomst. Het werk van TvdW is namelijk verre van vluchtig; het weet in het heden zaken open te leggen die uitnodigen tot grote veranderingen in de toekomst aangaande zorg en samenleven. De zoektocht naar nieuwe interdisciplinaire theatrale vormen om dit verhaal te vertellen levert daarbij een unieke aanvulling op de al aanwezige vormen in het theaterveld.

We geven als bestuur in dit verslag hieronder graag het woord aan de directie zelf; zij hebben uiteindelijk 2023 de inhoud en vorm gegeven die zich manifesteerde in een aantal bijzondere projecten en trajecten waarover zij het beste zelf kunnen vertellen, om deze op de juiste manier voelbaar te maken.

1. Inleiding

Het is april, 2024.

We zijn het laatste jaar ingegaan van ons huidige meerjarenplan, The Heritage. Dit jaar begon met het indienen van een nieuw meerjarenplan, Thin Places. Een herneming van The Omen, de voorstelling die we eind 2023 maakten. En we maken ons op voor een groot, meerjarig project, Memoria, waarvan de eerste uitingsvorm op Oerol en Theaterfestival Boulevard te ervaren zal zijn; een inwijdingsceremonie. Maar voor het zover is blikken we via deze weg terug, op 2023.

2023 was het jaar van transitie en professionalisering.

De structurele ondersteuning van het FPK maakte het mogelijk een werkwijze te ontwikkelen die aansluit bij de aard van onze praktijk en deze te verstevigen. Deze werkwijze gaat uit van lange lijnen en verschillende uitingsvormen die thematisch met elkaar verbonden zijn. Transitie was het thema van dit jaar. De transitie van mens naar boom, in *The Creature* en *The Cure*.

De transitie naar nieuwe manieren van kijken, dit jaar in het bijzonder naar anorexia, in *The Omen* en *The Creature*. Een vraag die in alle projecten terugkeerde was: wat hebben wij als mens en als maatschappij nodig om te kunnen helen?

We maakten voorstellingen, die de vorm kregen van een ritueel of manifest, organiseerden talks en creëerden een audio-installatie. We hebben in dit jaar de beweging van werken onder de naam van Alexandra Broeder naar Tijd van de Wolf ingezet, om het gelijkwaardige, collectieve karakter van de totstandkoming van onze projecten recht te doen en steviger in het veld te zetten.

Monitorgesprek

In oktober werden we uitgenodigd voor een monitorgesprek met het FPK, naar aanleiding van de uitingsvormen van ons werk. Ons werk kent een spanningsveld; we werken veelal met kwetsbare jongeren binnen een professionele context. De artistieke kwaliteit van een project is leidend, maar de processen zijn grillig, kosten tijd en de uitkomst kan niet altijd van tevoren worden bepaald. De

psychische ontwrichting van een speler kan het proces beïnvloeden, er is altijd enige onzekerheid over de aanwezigheid van spelers.

We weten daar inmiddels mee om te gaan, maar het is wel van belang dat presentatievormen voortkomen uit het proces en niet vooraf vastgelegd worden. In plaats van voorstellingsgericht te werken, creëren we nu werk vanuit thematische lijnen, zoals doodsverlangen (2021) of transitie (2022). Zo kunnen we procesmatig werken en verschillende uitingsvormen met elkaar verbinden.

Als artistiek team fungeren we als een collectief, dat doorlopend output genereert. Output die iedere vorm kan aannemen en niet enkel afhankelijk is van de spelers. Alle activiteiten, van podcast tot audio-installatie, van documentaire, ritueel tot voorstelling, zijn gelijkwaardig aan elkaar.

Het hybride karakter van onze praktijk wordt ook versterkt door de diversiteit van onze speelplekken. In 2023 claimden we de openbare ruimte, de kerk, het bos, de theaterzaal en het museum in ons pleidooi voor kwetsbaarheid. Deze werkwijze, die organisch vorm heeft gekregen en die wij de komende jaren voortzetten, leidt dus tot werk in verschillende gedaanten en vormen. Binnen onze praktijk maken we geen onderscheid tussen regulier en niet regulier. Juist het hybride karakter van ons werk maakt dat wij een breed publiek bereiken, dat zich blijvend aan het werk verbindt. Zo werken we op een duurzame manier, impact vergrotend.

Samenwerkingen

2023 werd ook gekenmerkt door de samenwerking met professionals uit verschillende domeinen. Een beweging die is ingezet in 2022, met het maken van *The Gift*, is nu een essentieel onderdeel van onze praktijk en signatuur geworden. We betrekken deze professionals niet enkel als spreker of gast maar we maken ze onderdeel van de inhoud / voorstelling. Het zijn duurzame samenwerkingen, professionals keren terug en blijven verbonden. Zo werkte ethicus Rosalie Pronk mee aan *The Gift* én aan de herneming van *The Omen*. In de toekomst zullen we samen met haar een nieuw project ontwikkelen. Ook met humanist en ethicus Anne Goossensen en pastor Arjan Broers zullen we opnieuw gaan samenwerken. Nieuwe mensen sluiten zich aan, zoals filosoof en schrijver Eva Meijer, die de tekst zal gaan schrijven voor een nieuw project.

We verstevigden de samenwerkingen met partners als Museum van de Geest, Frascati, De Schuur en GGZ instellingen Levvel en Het Huis. Daarnaast breidde dit netwerk zich uit met nieuwe partners als NTGent en de Erasmus- en Radboud Universiteit, waarmee we zullen samenwerken in de nabije toekomst.

Fast Forward

Het zwaartepunt van dit traject lag in 2023. Barbara Raes vervulde de rol van mentor en begeleidde Alexandra in de rol die zij zelf steeds meer inneemt, zichtbaar of onzichtbaar, binnen haar eigen werk. De samenwerking voelde zo kloppend dat Alexandra en Barbara in 2025 een groot openingsritueel zullen ontwikkelen voor NTGent en het werk van Tijd van de Wolf ook ingebed zal worden in hun programmering.

Ook reisde een deel van het team naar Griekenland, om hier een intens ritueel te ondergaan, in de voetsporen van de Droomtempel cultus van de oude Grieken. Deze reis heeft geleid tot het meerjarige project Memoria, waar de voorbereidingen voor zijn gestart.

Terugkijkend op 2023 zien we een versteviging en beweging naar zowel binnen als buiten. Wat we hiermee bedoelen is dat we ons nog meer bewust zijn geworden van onze kracht als artistiek team, door hoe we samenwerken maar ook hoe we hier vanuit mensen aan ons verbinden en ons terrein uitbreiden over verschillende plekken en domeinen. Vanuit deze stevige kern is Alexandra het afgelopen jaar steeds meer zichtbaar geworden als vertegenwoordiger van het werk, ze was veelvuldig in de media. Als spreker was zij te gast op seminars, in GGZ instellingen, binnen het onderwijs en ze gaf een dienst vorm in de progressieve Dominicuskerk in Amsterdam.

2. Activiteiten

The Creature

The Creature was een grote installatie in de binnentuin van Museum van de Geest, die hier een jaar te ervaren was. De 21 jarige Nicky Jonker, die meewerkte aan meerdere projecten van TvdW, leende haar stem en haar verhaal aan *The Creature*. Na een tijd gestopt te zijn met eten nam zij de luisteraar mee in haar zoektocht naar heling, verspreid over de seizoenen. Ieder seizoen namen we met haar een nieuwe audio op. In die audio sprak zij vanuit een grensgebied tussen levend en dood zijn, mens en boom zijn. Met jongeren van GGZ instelling Het Huis ontwikkelden we bij twee seizoensovergangen een ritueel voor publiek, als onderdeel van de context-programmering. Dit waren eenmalige, publieke interventies. Om deze jongeren, de rites en onze werkwijze meer zichtbaarheid te geven hebben we dit proces vastgelegd in de documentaire *Sterke Ogen*, van Pascale Bonnier. Deze documentaire werd vertoond bij de verwelcoming van de afsluitende winter audio, in de filmzaal van De Schuur, gevolgd door een Q&A. Daarnaast was de film ook in het museum te ervaren. Alexandra gebruikt de documentaire ook om tijdens talks inzage te geven in haar werkwijze. Ook organiseerden we een talk in het Schuur café met Tedx spreker en schrijver Thijs Launspach, verbonden aan The School of Life. Thijs en Alexandra gingen samen in gesprek over de druk van de Westerse maatschappij, hoe te helen en de (dis)connectie met de seizoenen en ons natuurlijke ritme. In gezamenlijkheid luisterden we naar de herfst-audio en zong Nicky Jonker live de bijbehorende litanie: *one last dance for the divine*.

Persoonlijke reflectie van Alexandra op *The Creature*: *Het proces van The Creature was weliswaar niet altijd een stromend proces maar heeft wel tot veel inzichten geleid. Het belangrijkste inzicht is geweest dat het inhoudelijke vertrekpunt van een project vanuit mij of ons moet komen. Bij The Creature kwam de vraag van het museum: of we iets wilden maken voor de binnentuin, i.s.m. Het Huis. Het concept reageerde op deze vraag in plaats van andersom. Natuurlijk had dit ook goed kunnen uitpakken, en dat heeft het grotendeels ook gedaan, maar ik miste in het begin een duidelijke kern en de betekenis van de rol van de jongeren met wie ik werkte. Er waren veel partijen bij betrokken en hiermee verschillende belangen. Het heeft ervoor gezorgd dat we met de vervolgprojecten en toekomstige projecten nog scherper (zullen) kiezen hoe en met wie een verhaal verteld moet worden en wat het vertrekpunt is. Bij de opening van de tuin, met de voorjaars-audio en rite, waren de verschillende onderdelen - de beeldende installatie, het audio-verhaal en de jongeren - losse onderdelen. Waar ik uiteindelijk heel blij mee ben is dat ik hier vanuit verder ben gaan werken: ik stelde me opnieuw open voor wat er verteld wilde worden. En zo kwam de kern die eerder ontbrak, alsnog.*

Op dat moment was ik intensief in gesprek met Nicky Jonker, die aan haar herstelproces van een eetstoornis begon. Ik vroeg haar of ik haar drie seizoenen mocht volgen en ieder seizoen mocht interviewen: waar de eerste audio door een professionele performer was ingesproken en het hiermee te veel op afstand bleef voor mij, kreeg het verhaal nu wel betekenis en wist ik wat ik wilde vertellen en de luisteraar wilde geven. Vanuit deze verbinding kon ik ook de koppeling maken naar de jongeren van Het Huis en ontwikkelden we met hen een mooie, intieme zomer-rite. Zo hebben we met het audioverhaal, de rites, de documentaire en de talk toch een betekenisvolle wereld gemaakt, die mensen heeft aangeraakt en na heeft laten denken over helen in deze westerse maatschappij. Uiteindelijk is het voor mij en ons alsnog een heel waardevol project geworden en heeft juist deze ervaring onze werkwijze nog meer aangescherpt.

De langste nacht, editie Haarlem

In 2022 ontwikkelden we een rituele tocht tussen Frascati Theater en de Dominicuskerk in Amsterdam, in samenwerking met de pastor van de Dominicus: Arjan Broers. Deze tocht kreeg de naam *De langste nacht*, omdat ze plaatsvond op de kortste dag van het jaar (en hiermee de langste nacht), 21 december. Het is de donkerste periode waarin we ons opmaken voor de terugkeer van het licht. Om ons Haarlemse samenwerkingsverband met de Schuur, Museum van de Geest en GGZ instelling Het Huis in te bedden, voerden we dit ritueel ook in Haarlem uit: dit maal liepen we van de Schuur naar de Doopsgezinde Kerk. Aanleiding van de tocht was het nieuws over de toename van angst- en burn-outklachten onder steeds meer jongeren. Kinderen van 12 jaar gidsten de deelnemers, in een verlichte, stille stoet dwars door het centrum van Haarlem, als een statement voor kwetsbaarheid. Op een vormgegeven stok droeg iedereen zijn eigen last met zich mee, opgeschreven op een briefje. Daarmee stelden we de vraag: wat als we deze last niet zien als iets waar we vanaf willen, maar als iets waarmee we onderweg zijn en niet alleen? Nieuw was dat in Haarlem de jongerengroepen van de Schuur en de Kerk betrokken waren als publieksbegeleiders, tijdens het lopen van theater naar kerk, en dat we vooraf met hen in gesprek gingen over de thematiek.

Alexandra: Deze activiteit betreft een herneming en is inhoudelijk al beschreven in het vorige jaarverslag. Het was het eerste project waar ik zelf ook een belangrijke rol in vervuld heb.

*En waar ik in de eerste versie vooral in de logistieke begeleiding verviel, durfde ik binnen deze herneming meer aanwezig te zijn, ook in de inhoud. Hier heeft onder andere het mentorschap van Barbara Raes, binnen Fast Forward, een rol bij gespeeld. Ik ervaar steeds meer dat het iets natuurlijks voor me krijgt, om binnen mijn eigen werk aanwezig en zichtbaar te zijn. Dit kenmerkt voor mij een belangrijke professionele maar ook persoonlijke groei en transitie, waar ik nog middenin zit. Wat me ook heeft geraakt is hoe deze rituele interventie nog altijd doorwerkt: nog steeds worden Arjan en ik erop aangesproken of aangeschreven. Het raakte aan een gemis en een verlangen en heeft mij bevestigd in de noodzaak van het ontwikkelen van dit soort interventies, zoals we komend najaar vanuit de thematiek van Memoria zullen doen. Ook mijn aanwezigheid in het tv programma *De Verwondering*, waar heel veel reacties op zijn gekomen, kwam voort uit de tocht. Zo heeft het gedachtegoed en ons werk een veel groter publiek kunnen bereiken.*

The Cure

The Cure ontstond vanuit een residentie op uitnodiging van Oerol. Een groep kinderen van het eiland nam de bezoeker mee in een ritueel, waarbij het mens-zijn moest worden losgelaten. Het doel was iedere bezoeker boven de achttien te laten transformeren tot boom. Een kind neemt je bij de hand en vraagt; *ben je bereid?* Het 'boom worden' stond symbool voor het afleggen van de superieure menselijke houding, waarmee we ons boven alles stellen. We vroegen ons af of de mens in staat is zich over te geven aan iets groters dan zichzelf. Durven we te buigen en het ego los te laten?

Alexandra: The Cure was een heerlijk, stromend proces. Het feit dat het een residentie was en we niet verplicht waren met output te komen, in combinatie met de beperkte tijd, genereerde een enorme vrijheid. Ik genoot enorm van het opnieuw werken op locatie, met kinderen en publieksparticipatie: elementen die mijn eerdere werk kenmerkten. Waar eerder de verhoudingen tussen de volwassenen en kinderen centraal stonden, ging het nu om onze verhouding tot iets dat groter is dan onszelf. Een overkoepelend perspectief, in relatie tot de tijd waarin we leven, de natuur en ons mens-zijn. Hier brachten de kinderen ons mee in contact. Deze residentie is, samen met Fast Forward, de opmaat geweest naar ons huidige project Memoria: het opende een nieuwe ruimte waarin elementen uit eerder werk samenkwamen met onze huidige praktijk en dit gaan we doorontwikkelen. Een nieuwe ruimte opende zich ook in de keuze voor de performers: via The Cure vonden we een hernieuwde vrijheid waarin we per project bepalen wie de gidsen zijn in het desbetreffende universum. We blijven samenwerken met jongeren met een psychische kwetsbaarheid, zie de klokkenluiders-lijn hieronder beschreven, maar we werken ook met kinderen of in het geval van Memoria met performers van de Mime opleiding.

The Omen

In 2022 maakten we *The Gift*. Aanleiding was het bericht dat de 22 jarige Anouk van Kampen, met wie Alexandra eerder al samenwerkte, zich had aangemeld bij het Expertisecentrum Euthanasie wegens ondraaglijk psychisch lijden. *The Gift* werd een solo van en met Anouk. Zittend op een troon, voor een wand vol bloemen nam zij het publiek mee in haar gedachtenwereld over leven en dood. In de voorstelling was ook een rol voor Alexandra en deskundigen uit de humanistiek, psychiatrie en ethiek. Er werd gereflecteerd op vragen als: hoe bepalen we wanneer lijden uitzichtloos is en wat zegt dit over onze kijk op de dood, het leven en lijden? Dit werd een sleutelproject en leidde tot wat we nu de klokkenluiders-lijn zijn gaan noemen.

In deze lijn werken we met jongeren met een psychische kwetsbaarheid, die met hun aanwezigheid en ervaringsdeskundigheid urgente, maatschappelijke thema's agenderen. We onderzoeken de systemische, spirituele en filosofische lagen en vragen achter de symptomen van de problematiek. De vorm van de projecten komt voort uit de inhoud en wordt gaandeweg het proces bepaald: het zijn oefeningen in niet weten. In helemaal aanwezig durven zijn bij de thematiek en de performers zonder iets op voorhand vast te willen leggen of op te willen lossen. Binnen deze lijn werken we nauw samen met professionals uit verschillende domeinen, die we onderdeel maken van de voorstelling. Zo kan de avond kantelen van voorstelling, naar context-programma, naar maatschappelijk pamflet en staat iedereen gelijkwaardig aan elkaar op de vloer. We werken binnen deze lijn samen met Frascati Theater, die het proces faciliteert en waar we afmonteren en onze speelse reeks hebben. Vanwege de kwetsbare

aard van het werk wordt op basis van deze reeks bekeken of het project hernomen kan worden. Hetgeen met zowel *The Gift* als *The Omen* is gebeurd.

The Omen was de opvolger van *The Gift*.

We werkten vanuit de vraag: wat zou er gebeuren als we de toename van anorexia als een systemisch probleem zouden zien en de jongeren die anorexia ontwikkelen als klokkenluiders, in plaats van als patiënten met een individueel probleem? Wat vertellen zij ons over de tijd waarin we leven? Voor dit project stelden we een groep samen van jonge vrouwen, die anorexia hebben of hebben gehad. Zij stelden zich voor als Persephone, Godin van de onderwereld, die reisde tussen donker en licht, boven en onder. In de vorm van een Grieks koor dat een manifest uitspreekt, gaven zij stem aan een eeuwenoude problematiek onder vrouwen: stoppen met eten, om te kunnen leven. Alexandra en een ethicus, Heleen Wesselius, waren ook onderdeel van dit koor van stemmen.

Zij zoomden in op de vraag waarom het vooral meisjes en jonge vrouwen zijn die anorexia ontwikkelen? Ze schenen licht op een vrouwbeeld van niet te veel ruimte innemen. En op een neoliberaal systeem waarin alles maakbaar en meetbaar moet zijn. Een patriarchale samenleving waarin het vrouwelijke perspectief vaak ontbreekt. En eenmaal ziek, met een zorgsysteem waarin opnieuw het vrouwelijke perspectief ontbreekt. Behandelingen zijn door mannen ontwikkeld, alles is opgeknipt in stukjes, er worden weinig dwarsverbanden gelegd. Het is vooral symptoombestrijding.

The Omen werd een pleidooi om ruimte te maken voor de eigen kracht en gevoeligheid van vrouwen, zodat deze niet naar binnen keren en destructief worden. Juist deze kracht en gevoeligheid kunnen signalen zijn van dat wat misgaat in het systeem waarin we leven. Durven we hiernaar te kijken?

Alexandra: Ik startte het proces van The Omen in de kliniek voor eetstoornissen van Levvel, maar gaandeweg voelde ik dat deze jongeren fysiek en mentaal te kwetsbaar waren om in een professionele context op een podium te staan. In goed overleg, met de jongeren en de behandelaren, besloot ik mee te bewegen met dit inzicht: deze jongeren hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan de inhoud en teksten, maar zij konden niet de performers zijn. Ik vaarde op het besef dat ook dit onderdeel was van het proces en onze praktijk en in vertrouwen zocht ik verder. Ik vond performers onder jonge vrouwen met wie ik eerder had gewerkt en via een oproep op de socials. Zij waren weliswaar ook nog intens verbonden met de thematiek maar hadden er tegelijkertijd ook een bepaalde afstand toe. Die afstand maakte het mogelijk om te reflecteren en met mij samen, in gelijkwaardigheid, te onderzoeken. De voorstellingen hebben veel losgemaakt en teweeggebracht: van intense gesprekken na afloop tot mails die we mochten ontvangen. Het indrukwekkende toneelbeeld maakte ook veel los en maakte het werk tot een levend schilderij, een altaar.

De performers koppelden terug dat ze gesprekken hebben kunnen voeren die ze in al die jaren therapie nooit hebben gevoerd, niet met behandelaren en niet met hun familie. De focus ligt nog altijd op het bestrijden van symptomen en de ziekte en niet op het achterliggende verhaal en hoe dit een reactie op of tegen iets is. De ziekte mag geen stem krijgen en dat kreeg ze nu wel. Ook kregen de performers zelf op deze manier een nieuwe rol van betekenis: ze waren geen individuele probleemgevallen meer maar gaven stem aan een groter, systemisch probleem.

Door het succes van deze speelreeks en de grote belangstelling besloten we dat de voorstelling terug zou komen in 2024.

I wandered off, Nyke

Componist Roald van Oosten maakte een EP met Nicky Jonker, die haar stem heeft verleend aan meerdere projecten, waaronder *The Creature* en *The Omen*. Deze EP werd uitgebracht onder haar artiestennaam Nyké en kreeg de titel: *I wandered off*. De EP bevat nummers van Tijd van de Wolf projecten en eigen werk van Nicky. Het heeft Nicky een platform gegeven om haar muziek naar een hoger en professioneler plan te tillen en het op te nemen met professionals. Tijdens *The Creature* zong zij live tijdens de talk met Thijs Launspach en ze wijdde de winter-audio in, in de tuin van het museum. Als zangeres vervulde zij een speciale rol binnen *The Omen*. Zo lieten we haar binnen een gekaderde context podiumervaring opdoen en brengen we mensen in contact met haar muziek.

Fast Forward

In het kader van Fast Forward voerde Alexandra een aantal één op één gesprekken met Barbara Raes: hierbinnen zoomden zij in op hun beider rituele praktijk, op vrouwelijke kracht & leiderschap en zorg (binnen de kunst en samenleving). Zoals beschreven hebben deze ontmoetingen geleid tot een intensieve samenwerking binnen het nieuwe kunstenplan en heeft het bijgedragen aan de ontwikkeling van de aanwezigheid van Alexandra binnen het eigen werk.

Alexandra: In Barbara Raes heb ik een gelijke gevonden. Hoe zij haar artistiek leiderschap organisch samen laat vloeien met haar rituele praktijk is voor mij een grote bron van inspiratie. Beiden weten we dat er altijd een verhaal is dat kan troosten. Een nieuw verhaal of een gedeeld verhaal, maar altijd een verhaal. Vanuit een vrouwelijke, zachte kracht, graven we kanalen naast de grote stroom.

In het najaar van 2023 reisde het team, helaas zonder scenograaf Sacha Zwiars, naar Griekenland: voor een re-enactment van de incubated sleeping rituelen van de oude Grieken en een bezoek aan de overblijfselen van de grootste Droomtempel, Epidaurus. De Amerikaanse psychiater en schrijver Edward Tick is dé expert in deze rituelen en reisde voor ons naar het eiland af, om ons een week te begeleiden. Incubated sleeping was een ritueel waarbij mensen in een baarmoeder-achtige ruimte lagen, de zogenaamde abatons, onder begeleiding van priesters. Ze sliepen en ontvingen in hun droom een boodschap van de god van de heling, Asklepios, om te kunnen helen. De rituelen vonden plaats in de zogenaamde Droomtempels en deze tempels waren de (holistische, spirituele) voorlopers van de huidige, westerse psychiatrie.

We lagen in de Abatons, de ondergrondse slaapvertrekken, we vastten, stelden ons open voor de boodschappen van onze dromen, tekens en visioenen en de laatste nacht incubeerden we in onze hotelkamers. Dit proces is lastig in woorden te vatten maar de gehele dag brachten we door in afzondering en stilte, zonder voedsel tot ons te nemen. We maakten verbinding met de intentie die we aan het begin van onze reis gezet hadden en de dromen die we tot dusver ontvangen hadden. Ook maakten we onze hotelkamer klaar voor de nacht, door het maken van een persoonlijk altaar. Op de vroege avond voerden we een gezamenlijk ritueel uit, voor we ons terug trokken op onze kamers. De

volgende ochtend kwamen we samen en voerden we een kleine pelgrimage uit naar het heiligdom van Poseidon, op een berg, en hier deelden we onze dromen en visioenen.

Deze ervaring vormt het uitgangspunt voor ons grote, meerjarige, immersieve project *Memoria*.

Alexandra: Wat me het meest geraakt en geïnspireerd heeft tijdens deze reis, was het in elkaar overvloeien van onze huidige, moderne tijd en het pad dat mensen eeuwen geleden voor ons hebben afgelegd. Het pad naar heling. Alsof de tijd vloeibaar werd en de sluiers dunner. Het afdalen en liggen in de abaton was een diep spirituele ervaring. In onze hedendaagse maatschappij worden dromen en visioenen niet meer serieus genomen. De afsplitsing van de ziel die is ontstaan en de problemen die dit veroorzaakt worden regelmatig tot stoornissen gedegradeerd. Met ons werk proberen we deze afsplitsing te herstellen en deze reis heeft ons hier alleen nog maar meer in gesterkt en nieuwe input gegeven.

3. Bereik (zie ook tabel bijlage)

In 2023 realiseerden we 4 producties: *De Langste Nacht*, *The Creature*, *The Cure* en *The Omen*. We speelden 18 voorstellingen waarvan 3 in Amsterdam voor 865 bezoekers. In het online systeem van FPK vulden we 2 activiteiten als 'overig' in; Ten eerste de beeldende installatie met audioverhaal in de museumtuin die het hele jaar toegankelijk was voor bezoekers aan Museum van de Geest. We schatten dat hier minimaal 900 bezoekers zijn geweest. Ten tweede de talk van Alexandra Broeder met Thijs Launspach waar 50 bezoekers waren. Zoals eerder beschreven maken wij zelf geen onderscheid tussen regulier en overig; alle uitingsvormen zijn even belangrijk en verbonden met elkaar.

4. Publiciteit

Het thema van 2023 was transitie. Alle projecten waren met deze thematiek verbonden en waren zichtbaar in verschillende ruimten: van theaterzaal en museum tot het bos van Terschelling. Daarmee wist ons werk ook diverse publieksgroepen te trekken. Ons publiek bestaat uit regulier theater- en kunstpubliek, maar een steeds groter groeiende groep geïnteresseerden vanuit de psychiatrie, zingeving en wetenschap weet ons ook te vinden. Steeds vaker komen hier nieuwe samenwerkingsverbanden uit voort, hetgeen de zichtbaarheid binnen deze domeinen vergroot.

Op 16 maart 2023 opende *The Creature* met een beeldende installatie ontworpen door Sacha Zwiars. Bezoekers aan Museum van de Geest kwamen onze theatrale wereld binnen. Terwijl *The Creature* het hele jaar toegankelijk was voor museumbezoekers, openden we ieder seizoen met een nieuw audioverhaal en een programma waar publiek gericht op af kwam. Ieder seizoen kon de bezoeker door Sacha Zwiars ontworpen altaarkaarten meenemen om thuis stil te staan bij wat *The Creature* had losgemaakt. Op de achterzijde stond een QR-code die leidde naar een publieksonderzoek, waaruit bleek dat we de bezoekers van het museum als nieuwe doelgroep hebben weten te bereiken. Ook de vertoning van de documentaire *Sterke Ogen* die Pascal Bonnier maakte over het repetitieproces van *The Creature* werd goed bezocht. Deze film was tijdens de laatste maanden van de installatie doorlopend te zien in het museum.

Onze producties *The Cure* en *The Omen* waren volledig uitverkocht en kregen veel publiciteit en goede kritieken. *The Cure* ontving vier sterren in Trouw en de kinderen die het ritueel uitvoerden werden in het eindejaarslijstje van recensent Hans Smit uitgeroepen tot beste acteur, in de Theaterkrant.

The Omen kreeg voorbeschuivingen in de NRC, Volkskrant, de Groene Amsterdammer en het Parool. Journalist Shira Keller van de NRC schreef in haar jaaroverzicht: "Ik zou graag meer ruimte in de krant vrijmaken voor de jonge vrouwen die een interview gaven over The Omen, een voorstelling waarin Alexandra Broeder de spirituele en sociaal-maatschappelijke oorzaken van anorexia onderzoekt. Alysha, Esmee en Bo vertelden dat ze moeite hebben met het innemen van ruimte – en dat dat misschien niet alleen iets zegt over vrouwen met een eetstoornis, maar ook over de rol van vrouwen in de westerse samenleving. Zullen we in 2024 meer ruimte reserveren voor dit soort eerlijke, milde, wijze stemmen?" *The Omen* trok een zeer divers publiek: van kunstliefhebbers, tot GGZ professionals maar ook veel ouders en jongeren die te maken hebben met deze 'problematiek'.

De lange en hechte samenwerking met performer Nicky Jonker heeft geresulteerd in de EP *I wandered off* die op Spotify en andere kanalen is uitgebracht onder haar artiestennaam Nyké. Naast de podcast zijn we nu ook met onze muziek op Spotify te vinden, waar we weer nieuwe publieksgroepen treffen. De live-optredens van Nyké tijdens *The Omen*, de talk in de Schuur met Thijs Launspach en de verwelkoming van de winter audio van *The Creature* brachten dit album onder de aandacht.

Via onze social media kanalen bereikten we bijna 20.000 mensen. Op Facebook groeide onze volgersgroep met 25% en op Instagram is het aantal volgers bijna verdubbeld. Professionals weten ons te vinden op LinkedIn, waar we ook ons aantal volgers verdubbelden. Hiervan komt 25% uit de hoek van welzijn en gezondheidszorg. De groep inschrijvingen voor de nieuwsbrief is ook gegroeid met circa 15%. Vooral na mediaoptredens zien we positieve effecten. De televisieuitzending van Alexandra bij De Verwondering op 15 oktober werd door 53.000 mensen bekeken en zorgde voor een flinke groei in onze volgers. Dit vertaalde zich ook naar nieuw publiek, voor bijvoorbeeld *The Omen*, en verschillende uitnodigingen voor gast-sprekerschap.

Midden 2023 zijn we het proces gestart van de ontwikkeling van een nieuwe website en identiteit in samenwerking met HOAX Amsterdam. Om recht te doen aan de hechte samenwerking tussen Alexandra, Sacha en Roald, is ervoor gekozen om onder de naam van de stichting werk te maken: Tijd van de Wolf. In meerdere sessies is er een aantrekkelijke en kloppende merkidentiteit ontwikkeld en begin 2024 is de website online gegaan.

Met een sobere maar tot de verbeelding sprekende vormgeving kunnen de verschillende elementen van het werk helder worden gepresenteerd. Met blogs op de website hebben we de mogelijkheid ook achtergrondinformatie te geven over onze werkwijze, visie en een podium te creëren voor de medemakers en performers.

5. Het team van Tijd van de Wolf

De werkwijze van Tijd van de Wolf is collectief geworden door de gelijkwaardige, inhoudelijke inbreng van scenograaf Sacha Zwiers en componist Roald van Oosten die de projecten tot gesamtkunstwerken maakten.

Alexandra Broeder heeft een aanstelling van 0,8 fte, Tamara Roos heeft een aanstelling van 0,4 fte. Zowel Alexandra Broeder als Tamara Roos zitten onder de norm van de WNT. Roald van Oosten en Sacha Zwiers werken freelance voor Tijd van de Wolf, omgerekend beide ongeveer 0,3 fte. Daarnaast werkten Fanny Kuitenbrouwer en Nikita Oldert freelance in het team, respectievelijk als communicatiemedewerker voor 0,1 fte en productieleider/regie-assistent voor 0,3 fte. Dramaturg Berthe Spoelstra werkt ook freelance voor de stichting. Buiten deze vaste kern werkt Tijd van de Wolf met een schil van freelancers voor bijvoorbeeld techniek en communicatie. De performers waren in 2023 uitsluitend kinderen en jongeren, niet professionele spelers dus. Zij ontvingen een vrijwilligersvergoeding voor hun inzet.

6. Vooruitblik 2024

In 2024 werken we aan het project *Memoria*, een mysterieus, meerjarig traject, geïnspireerd op onze Droomtempel-reis. Het traject bestaat uit een online portal, een inwijdingsceremonie en eindigt met een verblijf in een door ons gebouwde droomtempel. In de tussenliggende tijd vinden er interventies plaats, door onder andere brieven die de mensen thuis ontvangen en online. En een doorlopend programma met ceremonies en gesprekken met wetenschappers over onder andere mystieke ervaringen.

Anne Goossensen, die eerder te gast was bij *The Gift*, nam contact met ons op naar aanleiding van *Memoria*, met de vraag of we iets willen ontwikkelen voor de begraafplaats bij Villa Tröst in Dordrecht, waar zij aan verbonden is. Tevens zijn er zijn plannen in de maak voor een nieuw ritueel met pastor Arjan Broers en de Dominicuskerk en voor een contextweek in Frascati. Deze samenwerkingen bundelen we in de winter van 2024, gekoppeld aan Allerzielen, de periode waarin de sluiers op hun dunst zijn, als onderdeel van het universum van *Memoria*.

We hernemen ook *The Omen*. We scherpen hierbij de rol van Nicky Jonker aan, door haar nog meer te profileren als zangeres, en die van Alexandra en de ethicus.

De ethicus uit de eerste versie had een proefschrift geschreven op het scherpst van de snede maar bleek spreken in het openbaar hierover toch erg spannend te vinden. Voor de herneming vragen we Rosalie Pronk, met wie we eerder werkten, en met haar gaan we in op het ethische dilemma van de anorexia-zorg, namelijk dwang(voeding). Deze vorm is schadelijk en traumatiserend, maar het niet toepassen kan de dood tot gevolg hebben. Deze insteek zal de avonden nog meer op scherp zetten.

Naar aanleiding van deze herneming gaan we een, gedeeltelijk, nieuwe groep performers samenstellen voor nog een reprise van *The Omen* in 2025, ditmaal met een kleine tournee. Rosalie Pronk zal hier wederom aan meewerken en bij NTGent wordt het de aftrap van een langdurige samenwerking. Met de verschillende theaters, waaronder ook De Schuur, Jonge Harten en nogmaals Frascati, zoeken we naar een inhoudelijke bedding, door ook zorginstellingen te betrekken en gezamenlijk na te denken over de context waarbinnen het geprogrammeerd wordt. We zoeken steeds meer naar een grote beweging door, naast met de zorg, ook samen te werken met de wetenschap.

In 2024 start onze samenwerking met de Erasmusuniversiteit. Een wetenschapper van de Erasmus Universiteit schreef over *The Omen*: "*The Omen is een voorteken van een nieuw soort onderzoek en radicale transitie. Een voorbeeld van reworlding: een manier van denken waarbij de wereld van alternatieven wordt voorzien.*" We organiseren een workshop voor zorgprofessionals en zullen ook in

september samenwerken bij het congres AtGender: een workshop over werken vanuit kwetsbaarheid en onzekerheid.

Een nieuw klokkenluiders-project hangt in de lucht. De WHO voorspelt dat depressie binnen zes jaar volksziekte nummer één zal zijn. Vorige maand sprak Alexandra met Eva Meijer, columnist bij het NRC, filosoof en schrijver van onder andere het boek *De grenzen van mijn taal*: een onderzoek naar depressie, vanuit de kunst en filosofie. Ze maakten plannen voor een nieuw project: *The Dark*, de opvolger van *The Gift* en *The Omen*. Ook binnen *The Dark* zullen we werken met ervaringsdeskundige jongeren, ditmaal vanuit depressie. Vroeger leden mensen aan melancholie, een gemoedstoestand verbonden met de ziel. Dit was verbonden met zwaarte, met gal, maar ook met schoonheid en schepping. Melancholie werd op waarde geschat, er was ruimte om melancholisch te zijn. Wat ons raakt is hoe, in de loop van de 20e eeuw, de melancholie grotendeels vervangen werd door het woord depressie: een hersenziekte die met medische middelen bestreden dient te worden. Want de depressieve mens strookt niet met het neoliberale ideaalbeeld van de hardwerkende homo economicus. Samen met Eva en de performers gaan we op zoek naar de oorzaak van de schrikbarende toename van depressie, die zich de komende tijd dus alleen nog maar voort zal zetten. Hoe kunnen we opnieuw ruimte maken voor melancholie en het lijden, dat ook bij het leven hoort?

En verder oefenen we in het niet weten.

Het openhouden van onze handen, om te ontvangen wat gezegd en gehoord wil worden.

We zullen ons licht blijven schijnen op dat wat gezien wil worden, onder andere met een groots vuurritueel, in samenwerking met Barbara Raes en NTGent in 2025.

Maar nu eerst: *Memoria*.

Want: *people sleep a lot, but they have forgotten how to dream.*

7. Toelichting op de jaarrekening

De ingediende meerjarenbegroting bedraagt € 268.000,- zowel in baten als in lasten. Voor 2023 werd dat € 346.450,- aan de batenkant en €292.230,- aan de lastenkant. Bij de baten waren er minder publieksinkomsten dan begroot, maar zien we wel een groei vergeleken met 2022. De totale eigen inkomsten zijn hoger dan oorspronkelijk begroot. Dit komt door projectbijdragen van het Vriendenloterijfonds en Fonds 21. De projectbijdrage van €50.000 per jaar van het Vriendenloterijfonds is ook al toegezegd voor 2024 en 2025.

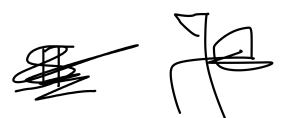
Voor de voorstelling *The Omen* ontvingen we een projectbijdrage van het AFK. Ook ontvingen we een eenmalige bijdrage van het Fonds voor Cultuurparticipatie, vanwege de samenwerking met GGZ instelling Levvel en het werken met niet-professionele spelers binnen dit project.

Het resultaat in 2023 bedraagt €55.254.

Het eigen vermogen bedroeg op 1 januari 2023 €39.020. Dit was opgebouwd uit €15.814 algemene reserve, €22.601 bestemmingsreserve Gieske Strijbisprprijs en €605 bestemmingsreserve FPK.

Het eigen vermogen bedraagt op 31 december 2023 €89.655. Dit is opgebouwd uit een algemene reserve van €44.281, een bestemmingsreserve Gieske Strijbisprprijs van €17.981 en een bestemmingsreserve van €27.393 Fonds Podiumkunsten.

In 2023 heeft Tijd van de Wolf een nieuwe website en vormgeving laten ontwikkelen. Dit is terug te zien in de beheerskosten, die iets hoger zijn dat oorspronkelijk begroot.

De solvabiliteit is 8,9 (Eigen vermogen €89.655/ Vreemd vermogen minus vooruitontvangen subsidies €10.081 = 8,89. We zijn hiermee financieel gezond.

8. Reflectie op de codes

DIVERSITEIT & INCLUSIE

Startpositie:

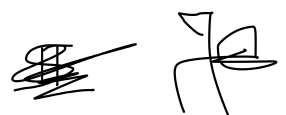
In ons werk bevragen we de geldende normen in de maatschappij, o.a. op het gebied van de psychiatrie en door het vrouwelijke, niet-dominante perspectief centraal te stellen. We geven ruimte aan niet-gehoorde stemmen door te werken met mensen met een psychische kwetsbaarheid als performers en door fenomenen als trauma en heling vanuit een ander perspectief te belichten. We creëren middels onze context-programma's ruimte voor mensen uit de zorg en de wetenschap om hierover in dialoog te gaan.

Om een divers publiek te bereiken werken we doelbewust ook met partners buiten de podiumkunsten, namelijk musea en onderwijs-, onderzoeks- en zorginstellingen, zoals Levvel, verschillende universiteiten en Museum van de Geest. Door het werken met mensen met een psychische kwetsbaarheid en op hun verhaal te reflecteren, brengen we bewust meerstemmigheid in ons werk.

We hebben achter de schermen gewerkt aan een nieuwe website die beter toegankelijk is en onze visie meer uitdraagt.

Doelstellingen 2024:

- Wij vinden het belangrijk dat alle medewerkers zich gewaardeerd en veilig voelen. Hiervoor hebben we eind 2023 een vertrouwenspersoon aangesteld en werken we in 2024 aan ons sociaal-veiligheidsplan, gericht op preventie, afspraken over omgangsvormen en heldere procedures bij klachten. Het beleidskader van het NAPK is uitgangspunt.
- We dragen onze visie op het gebied van diversiteit en inclusie uit in ons werk, zoals in 2024 The Omen en Memoria: maatschappelijke thema's worden hierin geagendeerd, vaak inclusief dialoog. We werken binnen onze projecten geregeld samen in een verbond van gezelschap, podium, onderzoekinstelling en zorginstelling.
- Onze thema's zijn universeel: psychische kwetsbaarheid raakt iedere bevolkingsgroep, spiritualiteit leeft onder een bredere groep mensen, ongeacht leeftijd, gender of culturele achtergrond. We zijn ons ervan bewust, dat niet in iedere gemeenschap op dezelfde wijze gesproken wordt over psychische kwetsbaarheid en spiritualiteit, maar juist de artistieke openheid maakt het mogelijk mensen met diverse afkomst te kunnen betrekken. We willen de groei van ons publiek bewerkstelligen door de samenwerking met onderzoekinstellingen/universiteiten en Museum van de Geest te bestendigen. Via hun netwerken bereiken we nieuw publiek.
- In 2024 ontwikkelen en lanceren we een nieuwe website die de digitale toegankelijkheid vergroot. Onze ambitie is om de website de komende jaren verder te ontwikkelen om deze te laten voldoen aan de wettelijke eisen WCAG 2.1. We zullen marketingteksten op B1 niveau schrijven, trigger warnings en locatieomschrijving toevoegen bij de publieksinformatie.

Gekoppeld aan het project Memoria zal er ook een portal gebouwd worden waarbij er interactie is met het publiek.

- Wij vinden het belangrijk dat ons personeelsbestand divers is. Zoals beschreven zien we dit vooral in de performers met wie we werken. Bij de selectieprocedures voor nieuw personeel en bestuursleden doen we moeite om kandidaten met diverse achtergronden te bereiken via onze wervingsteksten. We maken ook gebruik van wervingsbureaus die hier ervaring mee hebben, zoals Binoq Atana.

CULTURAL GOVERNANCE

Startpositie:

In 2023 is de samenstelling van het bestuur veranderd. Vanwege het eind van zijn zittingstermijn is Piet Menu afgetreden. De nieuwe voorzitter is Simone Hogendijk, artistiek directeur van Over Het IJ Festival. Daarnaast bestaat het bestuur uit kinderpsychiater Arne Popma, klinisch psycholoog Catherine Pannevis, jurist Pauline Beran (secretaris) en zakelijk producent Jara Enkelaar (penningmeester). Het bestuur heeft een stevige basis in zowel de kunst, psychiatrie als op bestuursniveau. Dit omdat het werk dat Alexandra maakt kwetsbaar is en bij de processen zoveel meer komt kijken dan het toewerken naar een voorstelling.

Er wordt drie keer per jaar vergaderd met alle leden. Er worden adviesgesprekken gevoerd tussen individuele leden vanuit hun expertise met de artistiek en zakelijk leider.

Onze werkwijze staat beschreven in een directiereglement en een bestuursreglement. Hierin zijn zaken als rolverdeling tussen bestuur en directie, transparantie, en het voorkomen van ongewenste belangenverstrengeling vastgelegd. T.a.v laatstgenoemde zijn de principes uit de Code Cultural Governance overgenomen. De reglementen worden geregeld geëvalueerd.

Doelstellingen 2024:

De professionalisering van onze organisatie is een blijvend proces. In 2024 zullen Alexandra en Tamara deelnemen aan het *Leernetwerk Sociale Veiligheid* van Coaching in Cultuur. Middels trainingen en intervisiebijeenkomsten zullen zij het beleid van Tijd van de Wolf op dit thema ontwikkelen en implementeren. Er zal ook een speciale teamsessie worden georganiseerd over sociale veiligheid, in het bijzonder de gedragsregels en omgangsvormen binnen de organisatie.

FAIR PRACTICE CODE

Startpositie:

Stichting Tijd van de Wolf is een stichting die jaarlijks een totale subsidie ontvangt die meer dan 50% bedraagt van de totale inkomsten. TvdW is voor het beloningsbeleid van haar medewerkers gehouden aan de CAO Toneel en Dans. Alle werknemers, zowel in dienst als freelance, ontvangen een salaris conform de afspraken gemaakt binnen deze CAO.

We hebben geen eigen personeelshandboek, we volgen in alles de regels en aanbevelingen in de CAO. In de jaarlijkse functioneringsgesprekken worden ook de ontwikkelbehoefte en het perspectief op de toekomst besproken. Alexandra Broeder volgt t/m 2024 een coachingstraject i.h.k.v. Fast Forward.

We opereren als een collectief. De genoemde leden van het kernteam hebben hier ieder een belangrijke en onvervangbare rol in en met hen hebben we daarom een jaarovereenkomst gemaakt ipv een overeenkomst per project.

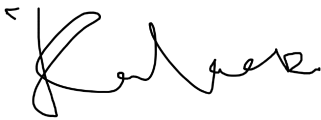
Het bestuur houdt jaarlijks een functioneringsgesprek met de leden van de directie. De contracten worden gecheckt door bestuurslid Pauline Beran. Het bestuur van TvdW voert de werkzaamheden onbezoldigd uit en ontvangt alleen een vergoeding voor gemaakte onkosten. Eind 2023 is een vertrouwenspersoon ingezet.

Doelstellingen:

Naast het directie- en bestuursreglement volgt in 2024 een sociaal veiligheidsplan. Dit plan zorgt ook voor een goede inbedding van de vertrouwenspersoon. We maken afspraken met het team over omgangsvormen, bepalen de route bij ongewenst gedrag en stellen een klachtenregeling op.

Met vriendelijke groet,
namens het bestuur van Tijd van de Wolf,

Jara Enkelaar, penningmeester Simone Hogendijk, voorzitter

Tijd van de Wolf

SWOT ANALYSE

Sterk	Zwak
<ul style="list-style-type: none"> - We hebben een sterke, herkenbare visie, beeldtaal en artistieke kwaliteit - We werken innovatief in het theaterlandschap - Stevige, professionele organisatie en bestuur - Medewerkers worden geschoold in het creëren van een veilige werkomgeving - Externe vertrouwenspersoon - Samenwerking met domeinen zorg en wetenschap - We gaan meer collectief werken in het nieuwe kunstenplan - De financiële en administratieve organisatie is op orde.	<ul style="list-style-type: none"> - We hebben een goede vorm gevonden voor het werken met kwetsbare jongeren, maar dit brengt altijd uitdagingen met zich mee en is arbeidsintensief. - TvdW hing afgelopen kunstenplan erg aan de artistiek leider
Kansen	Bedreigingen
<ul style="list-style-type: none"> - Onderscheidend in het cultuurveld vanwege de klokkenluiderslijn die een nieuw licht schijnt op urgente maatschappelijke problemen - Duurzame samenwerkingsrelaties met partners als Oerol, Boulevard en Frascati - Internationale samenwerking vanaf 2025 met NTGent en andere internationale partners - Werkwijze en gedachtegoed doorgeven aan een volgende generatie theatermakers/ talentontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> - Afhankelijkheid van subsidie en fondsen - Bezuinigingen in de culturele sector - Vanwege de werkwijze is het moeilijker tours te plannen en veel speelbeurten te maken die volgens het beleid van fondsen nodig zijn - Het fondsensysteem vraagt ons onderscheid te maken tussen reguliere en niet-reguliere activiteiten, wat een vertekend beeld geeft van onze praktijk.

FOTO'S OLIVIER MIDDENDORP

Repetitie voor theaterstuk *The Omen* van **Alexandra Broeder** waarin Broeder onderzoek doet naar de diepere betekenis van anorexia.

'Hét misverstand is dat een eetstoornis gaat over eten'

THEATER OVER ANOREXIA In *The Omen* onderzoekt Alexandra Broeder met negen performers, allen (gezezen) anorexia-patiënten, de betekenis van een eetstoornis.

Door onze medewerker **Shira Keller**

Jullie zijn geen slachtoffer, het is geen zielig verhaal", zegt Alexandra Broeder tegen de negen jonge performers die in twee rijen met verwachtingsvolle blik voor haar staan. Ze repeteren voor *The Omen*, Broeders nieuwste project. Sinds 2017 werkt Broeder aan voorstellingen over complexe vraagstukken uit de psychiatrie. Zo maakte ze vorig jaar het confronterende *The Gift*, met de toen 22-jarige Anouk, over euthanasie bij psychisch lijden. *The Omen* is een theatraal manifest over de maatschappelijke en spirituele betekenis van anorexia. Voor de tekst baseerde Broeder zich op gesprekken met de performers, die anorexia hebben of hebben gehad, en haar eigen ervaringen met de ziekte. Na afloop van de repetitie vertellen Broeder en drie van de spelers, Alysha (18), Esmee (22) en Bo (30), in het repetitielokaal van het cultureel studentencentrum

CREA in Amsterdam over de voorstelling.

Waarom wilde u deze voorstelling maken?

Broeder: „Je krijgt telkens hetzelfde verhaal voorgeschoteld: dat anorexia door sociale media zou komen, of door corona. Maar dat zijn geen oorzaken, dat zijn triggers. Het is ook helemaal geen recente ontwikkeling, vrouwen die besluiten te stoppen met eten. Dat gebeurt al eeuwen. Het is in mijn ogen een veel fundamenteeler probleem, en ik wilde onderzoeken wat er op een dieper niveau aan dit probleem ten grondslag ligt. Of er een verband is met het patriarchale systeem waarin we grootgebracht worden.”

Esmee: „Het grootste misverstand is dat een eetstoornis over eten zou gaan. Gesprekken met therapeuten gaan voornamelijk over voeding. Calorieën, gewicht. Tijdens dit project leerde ik dat de eetstoornis iets belangrijks te zeggen heeft. Er spreekt een verlangen uit. Zo-

lang daar niet naar geluisterd wordt, loop je het risico dat de oorzaak van het probleem niet wordt aangepakt.”

Broeder: „Het is ingewikkeld. Er wordt door hulpverleners bewust alleen over voeding gesproken omdat ze de eetstoornis geen stem willen geven. Ik wil onderzoeken wat de eetstoornis ons te vertellen heeft.”

Hoe kwam de eetstoornis in jullie leven?

Alysha: „Ik was vijftien. Corona speelde een rol, somberheid. De wereld overwelddigt me soms. Verwachtingen van anderen, van de maatschappij, van mezelf. Door te stoppen met eten, maakte ik mijn wereld kleiner en overzichtelijker. Het gaf een gevoel van controle. Het had niets te maken met mooi willen zijn. Diep in m'n eetstoornis had ik het gevoel meer te leven dan ooit. Niemand kon me wat maken. Ik zat op een soort high, alsof ik onsterfelijk was. Pas later kwam het besef hoe bont ik het had gemaakt.”

Bo: „Op mijn veertiende verhuisde ik

met mijn ouders en broertje terug naar Nederland, vanuit Australië. Iedereen op school hier leek leuker, mooier, grappiger en stoerder dan ik. Op een avond schreef ik in mijn dagboek dat ik verdrietig was en me daar geen raad mee wist, maar dat ik in ieder geval kon proberen wat af te vallen. Dat dat wellicht iets op kon lossen. Uiteindelijk heeft het zestien jaar en tientallen behandelingen geduurd voordat ik herstelde.”

Esmee: „Toen ik dertien was, liep ik tijdens een vakantie in Portugal een virusinfectie op. Sindsdien heb ik last van chronische migraine en POTS, een aandoening waardoor ik niet lang achter elkaar kan staan. Na twee jaar met die klachten te hebben rondgelopen, ontstond op mijn vijftiende de eetstoornis, die me daadwerkelijk leek te helpen. De eetstoornis zorgde ervoor dat ik me weer levend voelde. Door mijn ondergewicht hield mijn lichaam op met het produceren van hormonen. De migraineaanvallen werden minder, en ik kon weer meedoen met het leven. De eetstoornis werd een manier om niet ziek te hoeven zijn. Daarnaast werd mijn geestelijke worsteling zichtbaar. Eindelijk voelde ik me serieus genomen door de artsen bij wie ik mij zo lang ongezien had gevoeld.”

Bo: „Dat maakt het zo moeilijk om ermee te stoppen: je lijkt er baat bij te hebben. Ik wilde als kind graag ergens uitzonderlijk goed in zijn. Door veel af te vallen en heel mager te worden, voelde ik voor het eerst hoe het is om ergens in uit te blinken. Dat gaf me een beetje zelfvertrouwen terug. Ik moest, en moet, nog leren dat ik niet Einstein of Beyoncé hoeft te zijn om gewoon te mogen bestaan.”

In de voorstelling spreken jullie over *Persephone, die in herfst en winter in de onderwereld leeft en in de lente terugkeert naar de wereld boven.*

Alysha: „Zo voelt het echt, alsof ik reis tussen twee werelden; de wereld van de eetstoornis en die waarin mijn vrienden en familie zich bewegen. Donker en licht. Het vreemde is dat het me niet altijd duidelijk is welke van de twee het licht voorstelt en welke de duisternis. De eetstoornis voelt als een veilige plek, terwijl de 'echte' wereld me vaak bangstigt. Dat is het tegenstrijdige: je brengt jezelf in levensgevaar, om te kunnen leven.”

Broeder: „Het is een en al paradox bij deze ziekte. Door af te vallen nemen meisjes letterlijk minder ruimte in, ze 'verdwijnen'. Maar door hoe ze eruit komen te zien, vestigen ze ook de aandacht op zich. Meisjes kunnen proberen te voldoen aan een vrouwelijk schoonheidsideaal, maar door af te vallen, maken ze geen hormonen meer aan en worden ze fysiek weer een soort kinderen. Artsen proberen je in het ziekenhuis te bevrijden van de greep die de eetstoornis op je heeft, maar daartegenover stellen ze een minstens zo dwingend regime van het medisch personeel. De vrouw met de eetstoornis krijgt behandeling na behandeling, maar je zou ook kunnen vragen: wiens probleem is het eigenlijk, dat ze probeert op te lossen?”

Wat bedoelt u?

Broeder: „Op mijn 17de moest mijn moeder een keer mee naar therapie. Het gaf me een ongemakkelijk gevoel, zonder dat ik wist waarom. Pas later begreep ik dat mijn eetstoornis ook een reactie op haar trauma was. Iets wat ik bij me droeg, maar wat niet 'van mij' was. Dat is het belangrijkste wat ik met deze voorstelling over het voetlicht wil brengen: vaak doen meisjes met een eetstoornis het therapeutische werk voor anderen.”

De voorstelling *The Omen* is van 23 t/m 25 november te zien in Frascati, Amsterdam. Info: alexandrabroeder.nl

Meisjes met een eetstoornis doen vaak het therapeutische werk voor anderen

PlusInterview

Theatermaker Alexandra Broeder duikt in de wereld van anorexia: ‘Wat zegt de eetstoornis als we ernaar luisteren?’

Alexandra Broeder. BEELD KOOSJE KOOLBERGEN

Theatermaker Alexandra Broeder onderzoekt met haar voorstelling *The Omen*, 23, 24 en 25 november te zien in Frascati, de maatschappelijke en spirituele betekenis van anorexia. ‘Ik wil de diepere laag, het verhaal erachter, blootleggen’

Gina Miroula 22 november 2023, 03:00

Onze obsessie met lichaamsgewicht kent een eeuwenoude geschiedenis waarin vrouwen, bekend als hongerkunstenaresen of mystica's, zichzelf uithongerden voor spirituele bevrijding van het patriarchale geloofssysteem. Tijdens de middeleeuwen werden ze als heksen verbrand vanwege hun magere verschijning, terwijl Freud vrouwen die weinig aten later als hysterisch bestempelde.

Sinds corona ervaren steeds meer vrouwen eetproblemen. De verklaring die in de media wordt gegeven, is de invloed van sociale media en het wegvallen van controle tijdens de pandemie. In *The Omen*, 23, 24 en 25 november te zien in Frascati, wil theatermaker Alexandra Broeder de maatschappelijke en spirituele betekenis van anorexia aankaarten. Tien vrouwen – zorgethicus Heleen Wesselius, acht meiden met anorexia-ervaring en Broeder zelf – delen het podium, begeleid door muziek van Roald van Oosten en scenografie door Sacha Zwiars.

In 2019 ontving u de Gieskes-Strijbis Podiumprijs voor uw oeuvre. Hoe kwam u terecht in de hoek van theater en psychiatrie?

“Mijn interesse in de psychiatrie ontstond tijdens Frascati's programma *De (on)vertelde stad*, waarvoor theaterkunstenaars worden gekoppeld aan mensen wier verhalen vaak ongehoord blijven. Hierdoor kwam ik in contact met mensen in de psychiatrie.”

“Ik ben fan van de Japanse schrijver Haruki Murakami. In zijn verhalen voelt het vaak alsof de personages in een stoornis verglijden. Beschrijft hij parallelle universums of de dissociatie van het menselijk lichaam? Dat is een mooi spanningsveld. Die werelden wilde ik samenbrengen. Pas nu begrijp ik waar mijn fascinatie vandaan komt. Er werd een laag in mij aangeraakt die ik eerder niet toeliet op werkvlak (Broeder heeft zelf ook psychische problemen gehad, waaronder een eetstoornis, red.) omdat ik het eerst wilde oplossen in mijn privéleven. Door de thematiek ruimte te geven ontstond er een groter verhaal.”

Na succesvolle voorstellingen als *The Gift*, door Het Parool erkend als een van de beste van 2022, en samenwerkingen met ggz-instelling Levvel, voorheen De Bascule, voor *The Well* en *The Tree*, richt u zich nu op *The Omen*.

“Tijdens het onderzoek liep ik al snel overal tegenaan. Ik startte mijn proces in een eetstoorniskliniek bij Levvel. De jongeren die ik hier ontmoette waren erg jong en zaten nog diep in hun proces. Het voelde niet verantwoord om hen op de vloer te laten. Daarnaast is *The Omen* sterk verbonden aan *The*

Gift, waarin ik onderzoek deed naar doodsverlangen. Ik wilde bij *The Omen* ook meer onderzoeksgericht werken, ook met de jongeren.”

“Na de zomervakantie heb ik Levvel losgelaten en een oproep geplaatst voor jonge vrouwen die verder zijn in het proces. Nu werk ik met acht meiden tussen de achttien en dertig. We komen twee keer per week samen in een zaal in het centrum van Amsterdam en geven elkaar input.”

Wat wordt er tijdens jullie sessies besproken?

“Onlangs deelden drie jongeren dat ze nu gesprekken voeren die ze in hun jaren therapie nooit hebben gevoerd. Anorexia roept een vreemde frictie op omdat de Nederlandse benadering gericht is op symptoombestrijding, terwijl deze jongeren al sterk gefixeerd zijn op het lichaam. Zo vroeg ik hen een keer tijdens een repetitie een maaltijd samen te stellen zoals in de klinieken.

Strikte regels kwamen boven tafel: pak altijd de boterham uit het midden met de meeste calorieën, kijk niet op de klok tijdens het eten, maar eet wel binnen de tijd.”

“Mijn intentie is niet om klinieken te bekritisieren; die streven naar fysieke verbetering. Mijn onderzoek beoogt het verhaal achter anorexia bloot te leggen, waarbij de gesprekken met de vrouwen diepgaander zijn dan simpelweg vragen naar hun eetgedrag.”

Toen u dertiger was heeft u zelf sessies buiten de reguliere ggz gevolgd.

“Ik viel steeds terug in een patroon, soms ging het goed en dan weer slecht. Gelukkig had ik zelf de tools om vooruit te komen. Gesprekken die niet over eten gingen, hielpen het meest, waardoor ik van binnenuit veranderde. Helaas kreeg ik die tools erg laat.”

Wat krijgen jongeren tegenwoordig te horen in de klinieken?

“Als ze hun innerlijke gevoelens willen delen, wordt vaak gezegd dat de eetstoornis spreekt. Ik heb ze gevraagd wat de eetstoornis zou vertellen als we ernaar zouden luisteren en welk verlangen eronder ligt. Ze schreven er een tekst over. Veel thema's resoneren, vooral rond vragen als 'Mag ik ruimte innemen en leven?' en 'Heb ik bestaansrecht zonder mijn anorexia?' We bespreken de angst en strijd hieromheen. Het paradoxale is dat ze niet dood willen. Niet eten dient als levenslijn, om te kunnen leven, en biedt een gevoel van houvast te midden van het complexe leven.”

Bestaat er mogelijkheid tot verandering vanuit de instellingen?

“Ik vind dat lastig. Het zijn bureaucratische organisaties. Wat eigenlijk nodig is, dat alle protocollen veranderen. Je hebt tijd en aandacht nodig voor ieders unieke verhaal. Natuurlijk is dat een lang traject. De ggz werkt met een behandelplan van twaalf weken en volgens een afvinklijstje. Soms denk ik:

dat is veel duurder en minder efficiënt, men blijft terugvallen. Een-op-eenbehandelingen zijn nu eenmaal ontzettend duur.”

U staat zelf ook op de speelvloer.

“Zorgethicus Heleen Wesselius en ik bieden het overkoepelende perspectief voor *The Omen*. Zij belicht het paradoxale aspect van anorexia als reactie op een patriarchale samenleving, behandeld binnen een even patriarchaal zorgsysteem. Mijn rol omvat mijn persoonlijke proces en zoektocht.”

“Tijdens de voorstelling fungeren de vrouwen als een mystieke aanwezigheid, reagerend op mij als een Grieks koor. De mythologie van Persephone vormt de basis. Een van de meiden stelde de diepe vraag of het erger is meegetrokken te worden naar de onderwereld of naar het licht, wat mij ontroerde vanwege de parallellen met het hebben van een eetstoornis.”

***The Omen* van Tijd van de Wolf/Alexandra Broeder is op 23, 24 en 25 november te zien in Theater Frascati. Op 24 november is er een nagesprek met zorgethicus Heleen Wesselius en de performers.**

Kunst & Cultuur Toneel: The Omen

Wondermeisjes

The Omen gaat niet alleen over anorexia, de makers en acteurs hebben er zelf mee te maken. Wat weigeren meisjes als ze voedsel weigeren? is de centrale vraag van de voorstelling.

Colet van der Ven

13 maart 2024 – verschenen in [nr. 11](#)

Vlnr: Ankie, Nicky, Esmee, Sanne, Esqua, Alysha, Bo en Diantha
in *The Omen*

© Kamerich & Budwilowitz

Acht jonge vrouwen staan roerloos op tafels en stoelen in de ruimte van het universiteitsgebouw in Amsterdam. Dan klinkt het in koor:

*Wij zijn de dochters van de hongerkunstenaresen.
De vastende, heilige mystica's.
De wondermeisjes die zonder voedsel konden en tentoon werden gesteld
De vrouwen die zo mager waren dat ze als heksen werden verbrand
De hysterica's van Freud.
De pathologische anorexiëten uit de DSM, het handboek van psychiaters.
Wij worden gezien, al eeuwenlang, als irrationele, gemankeerde, met het lichaam
geobsedeerde, wilsonbekwame meisjes die tegen zichzelf in bescherming genomen
dienen te worden.
Wij zijn er.*

Vandaag is de tweede repetitie van het stuk *The Omen* van gelauwerd theatermaker Alexandra Broeder over het vraagstuk van anorexia. De speelsters hadden of hebben een eetstoornis. Voor het script putte Broeder uit de gesprekken met hen, uit haar persoonlijke geschiedenis en die van ervaringsdeskundige zorgertheicus Heleen Wesselius die ook op het toneel staat, net als zichzelf.

Het check-in-rondje om te peilen hoe iedereen erbij zit, is net achter de rug. Ankie heeft het vrijkaartje voor de voorstelling nog niet weggegeven. 'Wie ben ik om deze ruimte in te nemen?' Ook Bo vindt het lastig om mensen voor de voorstelling uit te nodigen. 'Er speelt schaamte mee. Anorexia is toch een precair onderwerp.' Esqua maakt zich zorgen over terugslag. Ze heeft veel aan haar hoofd, maar kijkt desondanks uit naar de voorstelling. 'Over het echte verhaal achter de eetstoornis voel ik geen schaamte.'

Alexandra Broeder is artistiek leider van Tijd van de Wolf, een theatercollectief dat voorstellingen maakt op het snijvlak van kunst en psychiatrie. Zij heeft haar sporen verdiend in het werken met kwetsbare kinderen en jongeren. 'Zij geven me toegang tot mijn onderbewustzijn en fantasie', vertelt Broeder. 'In eerdere voorstellingen hadden kinderen een horrorachtige aanwezigheid. Ze gedroegen zich niet naar het beeld dat wij volwassenen van ze hebben. Nu doe ik hetzelfde met jongeren met een psychische kwetsbaarheid. Zij functioneren als mysterieuze gidsen die de bezoeker in contact brengen met zijn of haar eigen duistere kanten.'

In *The Tree* stonden zes meisjes uit een psychiatrische kliniek centraal, in *The Gift* (door *Het Parool* uitgeroepen tot de beste voorstelling van 2022) hield de 22-jarige Anouk van Kampen een monoloog over haar doodsverlangen, en nu is er dus *The Omen*, met als centrale vraag: wat weigeren meisjes als zij voedsel weigeren?

'Tijdens corona ontwikkelden steeds meer jongeren anorexia, en ook op steeds jongere leeftijd', vertelt Broeder. 'Als oorzaken werden genoemd enerzijds het intensieve gebruik van sociale media en anderzijds het isolement waarin ze terecht kwamen. Ik geloof zeker dat het daarmee te maken had, maar legde corona misschien ook nog iets anders bloot? Zegt de toename van anorexia iets over onze samenleving? Is het een teken? Vorig jaar had ik een droom van allemaal vrouwen in dwangbuizen in de tuin van een gesticht. Ze gedroegen zich als gekken maar provoceerden ook. Zeiden: "Kijk wat met ons gedaan is. Jij moet ons een stem geven."'

Heleen Wesselius en Alexandra Broeder bieden in de voorstelling het overkoepelende perspectief voor *The Omen*. Wesselius belicht anorexia als een reactie op een patriarchale samenleving; Broeders verhaal gaat meer over haar persoonlijke zoektocht. De tekst die de meisjes uitspreken, is gebaseerd op de thema's die uit de gesprekken met hen naar voren kwamen: de moeite om ruimte in te nemen, de angst om te leven, de zoektocht naar veiligheid. De mythe van Persephone loopt als een poëtische rode draad door de

voorstelling. ‘Ik heb voor dat verhaal gekozen’, zegt ze, ‘omdat het beeld van verdwijnen en verschijnen, van reizen tussen onder- en bovenwereld, tussen licht en duister, goed aansluit bij de ervaring van de speelsters. Ze ervaren twee werelden, de “echte” en die van anorexia. En ze ervaren dwang van twee kanten – zowel de eetstoornis trekt aan hen als de omgeving – terwijl het juist autonomie is waarnaar ze op zoek zijn. Samen personifiëren ze Persephone.’

Ik ben Persephone.

Toen ik 21 was – 17,14,14,13,15,14,15 – werd ik meegetrokken met een dwingende kracht naar een wereld onder deze wereld.

Persephone, de dochter van Demeter en oppergod Zeus, wordt door Hades ontvoerd naar het dodenrijk. Persephone weigert te eten zolang ze in de onderwereld verblijft. Als Zeus de radeloosheid van Demeter ziet, vraagt hij Hades haar terug te laten keren naar haar moeder. Hades stemt in, maar op zijn verzoek eet Persephone nog één maaltijd bestaande uit zes granaatappelpitjes. Wie eenmaal iets heeft gegeten in de onderwereld kan zich er niet meer van losmaken. Voor elke granaatappelpit moet Persephone jaarlijks een maand in het dodenrijk doorbrengen. In de lente gaat ze naar de bovenwereld om in het najaar terug te keren naar Hades.

Koor: Toen ik verdween was ik nog een meisje. Een meisje een meisje een meisje.

‘Waarom zijn het vooral meisjes en jonge vrouwen die anorexia ontwikkelen? Die naar een manier zoeken om met het leven om te gaan door eten te weigeren? Het heeft met een vrouwbeeld te maken waar je in moet maar niet in wil: een beeld van niet te veel ruimte innemen’, zegt Broeder. ‘Maar ook met een neoliberal systeem waarin alles maakbaar en meetbaar moet zijn. Met een patriarchale samenleving waarin het vrouwelijke perspectief vaak ontbreekt. En eenmaal ziek, met een zorgsysteem waarin opnieuw het vrouwelijke perspectief ontbreekt. Behandelingen zijn door mannen ontwikkeld, alles is opgeknipt in stukjes, er worden weinig dwarsverbanden gelegd. Het is vooral symptoombestrijding. Het probleem ligt bij het individu, terwijl ik denk dat vrouwen met anorexia reageren op een familiesysteem of een collectief systeem.’

Bij haarzelf begon anorexia te spelen op haar elfde, vertelt Broeder. ‘Ik heb mijn vader nooit gekend. Ik herinner me dat ik naar school jogde met naast mij mijn beste vriendin op de fiets, en ik tegen haar zei: “Ik ben aan het afvallen, want als ik mijn vader ooit ontmoet, dan moet ik wel dun zijn.” Ik had nog geen anorexia, maar blijkbaar al wel de koppeling gemaakt tussen uiterlijk en acceptatie. Ik heb lang geklooid met eten, was soms te zwaar, dan weer aan de dunne kant. Daarnaast speelde de symbiotische dynamiek met mijn moeder een rol. Ik worstelde met schuld en verantwoordelijkheid. Zij stond er alleen voor in de opvoeding en haar trauma werkte in mij door.’

Broeders probleem werd lange tijd bestempeld als een eetstoornis NAO – niet anders omschreven. ‘Pas toen ik eind twintig was, heb ik een diepe anorectische periode gehad. Ik was bezig met een nachtvoorstelling op Oerol. Had net een prijs gekregen, voelde de druk om te presteren, maar kon niet tegen het omdraaien van het dag- en nachtritme. Ik verloor de grip op mezelf en ben opgehouden met eten om mezelf staande te houden. Ik zocht wel hulp, maar begon dan toch stiekem weer met afvallen. Op een gegeven moment bleef de menstruatie uit en viel ik regelmatig flauw. Ik had dan wel het lichaam dat ik wilde, maar ik kon helemaal niet meer leven. Toen dacht ik: dit loopt uit de hand. Ik heb me aangemeld voor behandeling. Dat is goed gegaan, maar ik denk dat ik pas sinds een jaar of vier echt helemaal verlost ben van de laatste restjes eetstoornis.’

*Eindelijk was ik mijn echte zelf.
Mijn leven overzichtelijk.
Mijn lichaam van mij.
Het lichaam van een meisje.
Aseksueel en onvruchtbaar.*

‘Wat ik herken in de verhalen van de speelsters is de angst om te leven, volwassen te worden. Mijn eigen seksualiteit vond ik lange tijd lastig. Het leven overspoelde me vaak en dit was mijn manier om daarmee om te gaan.’

Sanne en Alysha
© Kamerich & Budwilowitz

Ethicus Heleen Wesselius schreef aan de Universiteit voor Humanistiek haar afstudeerscriptie onder de titel *De bestaansstrijd van het meisje met anorexia*. ‘De jongeren die ik sprak’, zegt ze, ‘raakten regelmatig verstrikt in hun verzet. Binnen de kliniek werkte dat vaak als een boemerang. Dat verzet verstikte hen verder in destructieve patronen en een gewelddadige en instrumentele benadering van hun lichaam. De onderliggende behoeften aan zowel autonomie als verbinding raken dan uit het zicht, en de strijd treedt op de voorgrond.’

Diantha beschrijft dat als volgt in de voorstelling:

*Zes eetmomenten per dag.
Doe je daar te lang over?
Dan krijg je drinkvoeding.
Lukt dat ook niet?*

Gedwongen een sonde door je neus, misschien wel zes keer per dag. De wc is een uur dicht na ieder eetmoment.

Moet je toch naar het toilet?

Dan gaat de verpleegkundige mee om te luisteren, en moet je zingen, terwijl je op de wc zit, zodat ze zeker weten dat je niet overgeeft.

0,5 tot 1,5 kg per week aankomen.

Geen kauwgom, geen koffie, geen kaneel.

De ramen mogen niet open, 's nachts ook niet.

En de verwarming moet aan, op 5.

Eetmomenten mogen niet worden ingehaald.

De consequenties van het missen van eetmomenten kunnen zijn: ontzeggen van bezoek.

Afnemen van spullen.

Zonder overleg ophogen van de eetlijst. Een dubbele hoeveelheid calorieën geven in sondevoeding.

Je doorsturen naar een andere afdeling.

Niet naar huis of school mogen.

Afgezonderd worden van de groep.

Geïsoleerd of gefixeerd worden.

Of voor de groep op een vernederende manier worden aangesproken.

‘Het probleem is niet opgelost als een jongere weer eet en op gewicht is, en dan terugkeert in een systeem dat niet veranderd is’, zegt Broeder. ‘We moeten hardop de vraag durven stellen: in hoeverre is onze huidige samenleving ziekmakend? Het is belangrijk dat we meer ruimte maken voor de gevoeligheid, de eigen kracht van meisjes en vrouwen. Zodat die niet naar binnen slaat en destructief wordt. De jongeren in deze voorstelling zeggen dat het hun helpt om hun verhaal in een breder perspectief te plaatsen. Het lost de eetstoornis niet meteen op, maar geeft hun het gevoel dat ze niet in hun eentje verantwoordelijk zijn voor het probleem waar ze mee worstelen. Familietherapeut Kitlyn Tjin a Djie stelt dat deze jongeren zuurstof blazen in vastgelopen systemen.’

Broeder gelooft wel dat jongeren met anorexia behandeld moeten worden, maar anders. ‘Het belangrijkste is dat de ander je met echte nieuwsgierigheid tegemoet treedt. Minder symptoomgericht. Niet met protocollen en richtlijnen, maar met vragen: wat is jouw verhaal? Waarom doe je dit?’

Het is de avond van de première. Regieassistent Nikita Oldert houdt een oogje in het zeil, zoals ze dat de hele repetitieperiode heeft gedaan. Zijn de deelnemers gespannen? Voelen ze zich veilig? Geeft hier een aai, daar een hug. Het publiek stroomt de zaal in, waar een mysterieus toneelbeeld van de hand van Sacha Zwijs hun wacht. De jongeren vormen tegen een decor van planeten en rode pijnboompitjes een altaar. Grote gewaden van huiselijke stoffen en aan elkaar genaaide legerjassen bedekken hun lichamen. Niet omdat die niet gezien zouden mogen worden, maar omdat die altijd al onderwerp van gesprek zijn. Een zwarte spiegelvloer verbeeldt de onderwereld. Op het toneel op stokken de koppen van een haan, een zwijn, een hert en een paard: symbolen die geassocieerd worden met Persephone.

‘De speelsters ervaren twee werelden, de “echte” en die van anorexia. En ze ervaren dwang van twee kanten’

Zacht schemerig podiumlicht gaat aan en er klinken meditatieve klanken – een compositie van Roald van Oosten – en de zang van Nicky. Het publiek luistert ademloos, de hele voorstelling lang tot het voor de laatste keer in koor klinkt: ‘Ik ben Persephone’, gevolgd door: ‘Ik ben Nicky, Ankie, Esmee, Sanne, Esqua, Bo, Alysha, Diantha.’

Ankie (2001)

Het meest herkenbaar in het stuk vind ik de vraag wat erger is: mee naar de bovenwereld worden genomen, of naar de onderwereld. Soms voelt het alsof de eetstoornis me een kant op trekt die ik niet uit wil, maar soms ook mijn omgeving. Ik wil zelf de beslissing kunnen nemen.

Na de middelbare school ging ik voor een tussenjaar met een vriendin naar Australië. Daar heb ik heel veel gedronken. Als gevolg daarvan kreeg ik verschillende black-outs en gebeurden er een paar nare dingen. Toen ik terug was, realiseerde ik me dat ik de controle over mezelf was kwijtgeraakt. Dat kwam binnen als een mokerslag. Ook was ik door dat drinken aangekomen. Ik begon te lijnen en dat nam langzaam maar zeker extremere vormen aan. Mensen hadden heel lang niet door dat ik een probleem had. Ik deed alsof ik normaal at, maar liep of sportte urenlang om calorieën te verbranden. Of ik kocht eten en gooide de helft weg terwijl ik deed alsof ik alles had opgegeten. Ik sprak er met niemand over, deels uit schaamte. Als mensen al iets meenden op te merken, ontkende ik of reageerde ik boos.

Op een gegeven moment werd ik niet meer ongesteld. Ik was daar stiekem best trots op. Ik wilde een meisje blijven, me verre houden van seksualiteit, niet volwassen worden. Maar toen ik mijn beste vriendin vertelde over het uitblijven van mijn menstruatie, stuurde ze me naar de huisarts. Die verwees me door en op dat moment realiseerde ik me dat ik toch echt iets aan mijn eetprobleem wilde doen. Er waren wachtlijsten voor klinieken en om de tijd te overbruggen volgde ik groepstherapie. Daaraan namen mensen deel met uiteenlopende problemen. Dat heeft me meer geholpen dan specifieke therapie voor anorexia. Ik leerde emoties herkennen en erover praten. En ruimte innemen. Daarvoor had ik het idee dat ik alleen ruimte mocht innemen als ik iets goeds had gedaan. Ik zit nu in het laatste stuk van mijn behandeltraject. Ik moet per week een halve kilo aankomen. Daarnaast actief ingaan tegen alle eetregels die ik in mijn hoofd heb bedacht. Me realiseren dat het niet eng is om te eten. Als ik een paar weken niet aankom, moet ik stoppen met de behandeling, en dat is voor mij wel een stok achter de deur. Zo wordt het cirkeltje langzaam wat groter. Als er iets gebeurt wat me boos of verdrietig maakt, wordt het weer wat kleiner. Op zo'n moment zoek ik weer controle in het eten. Ik moet nog leren dat ik er mag zijn met alles wat ik ben – ook met mijn onredelijkheid of boosheid. Soms ben ik bang dat ik altijd restregeltjes in mijn hoofd zal houden. Ik wil zo graag helemaal vrij zijn.

Esqua (2004)

Van mijn derde tot mijn achtste woonde ik op Curaçao. Mijn ouders waren veel weg en mijn oudere broer en ik hadden een au pair. Die wisselde elk halfjaar en dat betekende dat ik me steeds opnieuw moest hechten. In die tijd ontstond het gevoel van niet gezien worden. Terug in Nederland pestten de andere kinderen me. Ze vonden me dik, noemden me een varken. Het maakte me onzeker.

Op de middelbare school kreeg ik voor het eerst een paniekaanval. Vlak voor een wiskundetoets kon ik niet meer ademen en werd het zwart voor mijn ogen. Op een bepaald moment bleef ik thuis of zat ik een paar uur buiten op een bankje en zei dat ik naar school was geweest. We zijn hulp gaan zoeken bij een kliniek. Daar stelden ze vast dat ik autisme heb en kreeg ik medicatie tegen de angst. Er ging een wereld voor me open. Ik vroeg aan mijn moeder: ‘Is dit hoe normale mensen leven?’

Ik stapte over naar een kleinschalige school met meer vrijheid. Toen kwam corona. Overal werd reclame gemaakt voor gezond eten. Geen koekjes, geen snoepjes, geen ongezonde dingen meer. Daar begon het mee. En ik ging work-outs doen op mijn kamer. Afvallen werd mijn nieuwe doel. Het was fijn, met mijn autisme en in zo'n onzekere tijd, om ergens grip op te hebben. Ik begon calorieën te tellen en mijn eten af te wegen. Ik kreeg complimenten over mijn uiterlijk, wat voor mij bevestigde dat ik goed bezig was. Ik had veel SOLK (Somatisch Onvoldoende verklaarde Lichamelijke Klachten), dat was begonnen met die paniekaanvallen. Voor onderzoek kon ik terecht in een kliniek bij het Erasmus Medisch Centrum. Daar zagen ze hoe weinig ik at en hoeveel ik bewoog en kwamen ze tot de conclusie dat ik een eetstoornis had. Ondertussen voelde ik me prima, want door mijn ondergewicht had ik nauwelijks emoties en ook geen last van angst en paniek. Na twee maanden haalden mijn ouders me naar huis. Ze zagen me zienderogen achteruit gaan.

Ik kreeg therapie bij de ggz, maar dat hielp niet zo. De diëtiste gaf me een lijst met het vereiste aantal calorieën per maaltijd, maar zo hou je het calorieën tellen in stand. Ik kwam wel aan, maar mentaal deed het niets. Ik wilde graag een hulphond, maar die zou ik zelf moeten uitlaten. Alleen was ik te ondervoed om te mogen lopen. Het vooruitzicht van een hulphond was een motivatie om aan te komen. Maar toen die er eenmaal was, ging het mis. Ik raakte totaal overprikkeld. Hij is na een dag of wat weggegaan, en toen verdween ook mijn motivatie om te eten.

Ik viel enorm af en ben opgenomen in het ziekenhuis. Daar kreeg ik sondevoeding en dat voelde gek genoeg heel fijn. Anderen namen de controle over. Ik hoefde even nergens over na te denken. Eenmaal thuis trok ik de sondevoeding er toch weer uit en bereikte ik het laagste gewicht ooit. Ik ben toen naar een kliniek in Halsteren gegaan en de behandeling daar heeft mijn leven gered. Ik heb mijn behoeften achter de eetstoornis leren herkennen, zoals het verlangen om gezien te worden. In de kliniek ben ik op een gezond gewicht gekomen, maar de gedachte aan eten, sporten, afvallen: het zit nog allemaal in mijn systeem. Ik ben nog twee dagen per week in behandeling. Mensen met autisme hebben minder kans om volledig te herstellen, omdat bij hen de controlebehoefte zo sterk leeft. Maar ik hoop en geloof dat ik het ga redden.

Sanne (2003)

Ik ben van nature bang aangelegd. Niet eten was voor mij een manier om niet bezig te hoeven zijn met die angst. Op mijn negende ben ik psychologisch getest. Daar rolde de diagnose obsessieve-compulsieve stoornis uit. Ik bleek hoogbegaafd, maar naast angstig ook dwangmatig. Ik had last van tics. Daar is niet zoveel aan te doen, die stoornis zal altijd bij me horen. Het was gelukkig thuis geen taboe. Ik heb me in dat opzicht altijd begrepen gevoeld.

Toen ik twaalf was, vloog de auto waarin ik zat in brand. Passanten wisten het vuur tijdig te blussen, maar die gebeurtenis heeft een grote impact op me gehad. Ik durfde geen lampen meer aan te doen, in de auto te zitten of in de keuken te zijn. Ik begon van alles te vermijden. Een nichtje, ongeveer even oud als ik, kreeg in die tijd een eetstoornis. Dat greep me aan, maar ik vond het tegelijkertijd interessant. Ik begon ook minder te eten. Het afvallen kon ik afschuiven op de schildklierontsteking waarmee ik kampte. Maar mijn psycholoog had al snel door dat het om een eetprobleem ging. De huisarts en de diëtist hebben me toen geholpen en even ging het goed. Ik hield me aan de eetlijsten maar omdat die onderliggende problemen niet werden aangepakt viel ik al snel terug. En toen ging het bergafwaarts. Ik raakte ondervoed. De psycholoog trok zich terug, want ik was lichamelijk te slecht voor psychische hulp. Ik belandde in het ziekenhuis, en daarna via een spoedopname in een kliniek.

Ik was een zombie. Ik ging niet meer naar school want was te lang uit de running geweest om het jaar nog te kunnen halen. Het beleid in de kliniek was puur gericht op aankomen.

Elke week een halve tot een hele kilo, maar dat lukte niet. Ik had er een enorme weerstand tegen. Dat is het erge van die ziekte. Je wil er goed in zijn, hoe gek dat ook klinkt. Toen ook gezinsbehandeling niet bleek te werken, is er een klinische noodopname geregeld. Normaal gesproken is dat voor een paar dagen, om uit de gevarenzone te komen, maar ik heb er zes weken gezeten. In de kliniek heb ik allemaal verkeerde dingen geleerd van die andere meiden: superlangzaam eten, je brood in honderd stukjes snijden. We streden om het laagste gewicht. Die ziekte is zo gericht op competitie. Wel is in die kliniek ook de omslag gekomen. De motivatie om lichamelijk gezond te worden. Ik wilde weer mee kunnen doen aan leuke dingen.

Na mijn opname heb ik mijn leven weer stukje bij beetje terug gekregen. Een leven dat niet meer beheerst wordt door een monster en waarin ik langzaam leer om gelukkig te zijn.

Bo (1993)

Afgelopen oktober was ik voor het eerst in lange tijd ziekenhuisvrij, en binnenkort ga ik na zestien jaar uit de zorg. Ik ben toe aan beslissingen nemen zonder dat ik hoef te overleggen.

In de voorstelling zit de zin: 'Hoe doe je dat? Leven.' Ik denk dat ik lang naar het antwoord gezocht heb. Iedereen leek een gebruiksaanwijzing te hebben behalve ik. Aan mijn eetstoornis ligt schuldgevoel ten grondslag. Een intergenerationeel trauma. Ik kom uit een joodse familie met een zware geschiedenis. Daardoor had ik lang het gevoel dat ik er niet echt mag zijn. Daarnaast heb ik

ADHD. Ik voelde als kind niet aan dat ik in een volle klas beter niet de hele tijd verhalen kon vertellen of liedjes zingen. Ik wist wel dat ik iets fout deed, maar niet wat. Het maakte me onzeker.

Op de middelbare school kwam ik aanvankelijk niet goed mee. Op mijn twaalfde zijn we een jaar met het gezin naar Australië gegaan, en daar was ik gelukkig. Op een bepaald moment had ik met een vriendinnetje afgesproken om een week suikerloos te eten. Dat ging mij stukken beter af dan haar en daar is een zaadje geplant. Ik was ergens goed in. Terug in Nederland kreeg ik veel opmerkingen over mijn toegenomen gewicht. Ik voelde me onzeker in een nieuwe klas, onzeker in mijn lichaam. Ik schreef in mijn dagboek dat ik 'een verdrietje had in mijn buik' en niet zo goed wist wat ik met alles aan moest. Ik besloot toen op eigen kracht vier kilo af te vallen. Dat ging heel snel. Ik kreeg complimenten over mijn uiterlijk. Het voelde alsof afvallen de oplossing was voor veel van de problemen waar ik mee worstelde, dus ging ik door.

Het liep echt fout toen ik na mijn middelbare school voor een tussenjaar naar Australië ging. Ik at nauwelijks meer. Terug in Nederland werd ik direct opgenomen. Ik was zeventien. Bang om niet meer dun te zijn, om mijn kindertijd achter me te laten, voor seksualiteit. Tien jaar lang ging ik met tussenpozen van kliniek naar kliniek. Ik denk dat het zo lang duurde omdat ze er niet achterkwamen wat ik via eten probeerde te beheersen. Op mijn 26ste ben ik naar een kliniek in Portugal gegaan. Een veilige, warme omgeving, en daar is voor het eerst het muurtje tussen mij en de wereld afgebroken. Zij stelden de juiste vragen. Het ging weinig over eten en veel meer over wie je bent als mens. Daar heb ik voor het eerst durven toegeven dat ik bang was voor het leven. Maar eenmaal thuis ging het mis omdat ik alleen maar meer vragen had en meer durfde voelen. Ik werd depressief en suïcidaal en de eetstoornis kreeg opnieuw de overhand. Daar schrok ik erg van. Ik ben opgenomen op de psychiatrische afdeling van een ziekenhuis. Na mijn ontslag werd ik doorverwezen naar een instelling voor een 'behandeling op maat'. Zowel mijn eetstoornis als de onderliggende problematiek werden aangepakt. Na mijn vertrek belandde ik opnieuw in een diepe crisis. Ik voelde me zo verschrikkelijk alleen. De behandelende instelling heeft mij nooit in de steek gelaten en mede daardoor is herstel voor een belangrijk deel gelukt. Vorig jaar heb ik een kat genomen, Ziddle, en zij heeft me minder eenzaam gemaakt. Ook het feit dat ik tussen de opnamen door mijn studie

Nederlands mocht blijven volgen, waar ik mijn beste vriendinnen leerde kennen, heeft me erg geholpen. Ik voel me nu volwassener, zelfstandiger, tevredener. Ik heb mijn eetstoornis niet nodig om geliefd of waardevol te zijn. Mijn halve leven heb ik onder een glazen stolp geleefd. Ik zag alles, maar maakte er geen deel van uit. Nu wel.

The Omen is 22 en 23 maart te zien in [Frascati, Amsterdam](#)

Eva Meijer

Luister naar de meisjes

De kliniek was gebouwd in een vierkant. Mijn slaapkamer keek uit op de binnentuin, een groot woord voor een stenen plaatsje met plantenpotten en een vijver. Het bed stond in de lengte voor het raam en als ik 's nachts wakker werd, schoof ik het gordijn opzij om het donker in te kijken. Later ben ik de vorm van het gebouw gaan associëren met de overzichtelijkheid van het leven in een kliniek. Als je gevoel zo groot is dat het in en uit je stroomt, helpt die overzichtelijkheid.

Mijn tijd in de kliniek is bijna vijftieng jaar geleden. Ik moest eraan denken omdat ik las dat er in 2022 vijftig procent meer meisjes en jonge vrouwen op de spoedeisende hulp terecht kwamen door zelfverwonding of een suïcidepoging dan tien jaar geleden, namelijk zesduizend. In 2022 toonde een groot onderzoek ook al aan dat steeds meer meisjes in het voortgezet onderwijs last hebben van angst en depressieve gevoelens, namelijk 43 procent, tegen 28 procent in 2017. Bij jongens is dat 14 procent.

Er worden verschillende redenen gegeven voor deze toename: isolatie tijdens de coronapandemie, prestatiedruk op school en daarbuiten, sociale media, wachtlijsten in de jeugdzorg, ouders die te vriendelijk zijn en te weinig grenzen stellen. Maar wat als de meisjes en jonge vrouwen niet een afwijking zijn, maar juist de graadmeter van wat er misgaat in de samenleving en wat moeilijk is in het leven.

Je kunt het leven op twee manieren zien. Als de dagelijkse stroom van school of werk, boodschappen, apps, vrienden. Of als wat daaronder ligt, het leven waarin we allemaal zullen sterven, waarin je ziek kan worden, anderen verliest, waarin alles op het spel staat en mensen het ook nog slechter maken voor elkaar. Naast de klimaatcrisis en oorlogen is er nog steeds heel veel geweld tegen vrouwen, tegen dieren, tegen wie en wat kwetsbaar is of anders. Allebei de versies zijn waar. Maar soms zie je de ene kant sterker en soms de andere. In allebei kun je jezelf verliezen.

Het is logischer soms te overstromen dan overal altijd maar tegen te kunnen

---

De meisjes wijzen ons op de tweede versie. Misschien is ze iets aangedaan, misschien voelen ze het gewoon, onder alles. Je voelt het zelf ook als iemand in je omgeving ernstig ziek blijkt te zijn of sterft, als je iets schokkends overkomt (niet alleen verlies: ook verliefdheid kan hier iets van blootleggen). Het is logischer om soms te overstromen dan om overal altijd maar tegen te kunnen, zeker als je nog aan het leven moet wennen.

In plaats van de meisjes en hun gevoel als afwijking te beschouwen, zouden we allemaal beter kunnen leren meer en beter te voelen, over anderen, de wereld, jezelf. Als beginpunt om beter voor elkaar te zorgen. En een andere taal te vinden voor gevoel - want beleidstaal of medische taal hebben er niets mee te maken. Zoals theatermaker Alexandra Broeder doet, die samenwerkt met deze mensen om uit te zoeken wat ze ons te zeggen hebben. De taal die ze samen vinden is dromerig en sprookjesachtig, omvat woorden, beelden en muziek.

En soms kan een vierkante kliniek helpen. „*En de dag is kort en de dag is lang/ 's avonds zijn er stemmen en een liedje op de gang*”, zingt Spinvis in *Wespen op de appeltaart*, een van mijn lievelingsliedjes. Het leven in een kliniek is de wereld in het klein. Alles wat buiten bestaat, is er ook, maar afgebakend. En er zijn mensen die naar je luisteren (waaronder je collegapatiënten).

Dus, meisjes: het leven zal niet beter worden en niet makkelijker, maar het wordt anders, en zelf zal je ook veranderen. Maar blijf wel voelen, zoveel mogelijk, zonder zelf kapot te gaan.

REPORTAGE

Anorexiapatiënten spelen mee in voorstelling: 'Ik offer me op voor alle meisjes die deze ruimte niet durven of kunnen innemen'

Regisseur Alexandra Broeder, die voor het schrijven van *The Omen* gebruikmaakte van de input van haar spelers, wil thema's aankaarten die staan voor grotere vraagstukken in de samenleving.

Mina Etemad 19 november 2023, 18:39

Repetitie van 'The Omen', geregisseerd door Alexandra Broeder. Beeld Lina Selg

‘Kan het zijn dat wij iets aan het oplossen zijn dat niet over ons gaat?’ Zes jonge vrouwen kijken demonstratief het repetitielokaal van Crea in, het cultuurcentrum voor studenten van de Universiteit van Amsterdam. Volgende week, als ze de performance *The Omen* opvoeren, zijn ze met zijn achten, maar vandaag moeten ze het doen met zes. Alle spelers in dit stuk hebben anorexia of anorexia gehad. Ze zullen op het podium staan met een boodschap, een theatraal manifest: zij zijn niet de probleemgevallen, zij zijn de klokkenluiders die een probleem blootleggen dat buiten hen ligt.

Regisseur Alexandra Broeder (45) geeft aanwijzingen: een zin mag rustiger uitgesproken, fluisterend, dreigender. De vrouwen, allen in de twintig en geen van allen acteurs, zijn soms giechelig of ongemakkelijk (‘Ik vind mijn fluisterstem niet mooi’), maar het voelt alsof hun woorden diep van binnenuit komen. Ze hebben dan ook input geleverd voor de tekst die Broeder heeft geschreven en waarin ze het publiek meenemen naar een plek die hen maar al te bekend is: een wereld tussen leven en dood in.

Na de repetitie laat Broeder een schets zien van het decor van Sacha Zwieters: een donkere, mysterieuze setting op een zwarte spiegelvloer waar de spelers op sokkels staan, tussen hertachtige wezens in. De vrouwen zullen lange gewaden dragen die hun lichaamsvormen verhullen. Een van hen, Nicky Jonker, zal zingen op muziek van Roald van Oosten.

De onderwereld

Twee spelers schuiven aan tijdens het interview. Diantha Voskuijl (25) legt uit dat *The Omen* is gebaseerd op de mythe van Persephone: ‘Hades neemt haar mee naar de onderwereld, waar ze zes granaatappelpitjes eet. En wie daar iets eet, is voor altijd verbonden aan die wereld. Persephone moet vanaf dan tussen de onder- en bovenwereld reizen.’ Medespeler Ankie Klut (22): ‘Je hoort altijd dat je moet leven in het licht en dat het donker een gevaarlijke plek is. Maar licht is niet per se beter dan donker.’

Regisseur Alexandra Broeder: 'Als je mensen met anorexia behandelt om in een systeem terug te komen dat ziek is, zijn zij dan ziek of de maatschappij?' Beeld Lina Selg

Een zin uit de voorstelling luidt: 'Ik weet niet of het erger is om naar beneden te worden getrokken of naar boven.' Enerzijds trekt de eetstoornis de vrouwen naar het donker, anderzijds willen hulpverleners en familie hen naar het licht trekken. Dwang van twee kanten dus. Broeder: 'Waar blijft dan nog je autonomie?'

Want daar draait anorexia volgens haar om: autonomie. 'Het komt al eeuwenlang voor bij vrouwen. Ik wilde onderzoeken wat de invloed is van het patriarchale systeem waar we in leven: kan het zijn dat vrouwen binnen dat systeem autonomie proberen te verkrijgen door te stoppen met eten? Maar als je mensen met anorexia behandelt om in een systeem terug te komen dat ziek is, zijn zij dan ziek of de maatschappij?' Voskuil: 'Toen ik uit de eetstoornis moest komen, dacht ik alleen maar: dan moet ik terug naar die school waar ik het totaal niet volhield.'

In de voorstelling ontleedt Broeder hoe de patriarchale maatschappij vrouwen allerlei onmogelijke eisen oplegt over hoe ze moeten zijn, hoe ze eruit moeten zien, hoe ze zich moeten gedragen. Dat je aantrekkelijk en succesvol moet zijn bijvoorbeeld, en tegelijk niet te veel ruimte mag innemen.

Een offer

Hoewel Broeder zelf ook een eetstoornis heeft gehad, put ze voor deze voorstelling niet uit haar eigen ervaringen. 'Al snap ik natuurlijk heel goed waar het over gaat. Maar ik wil vooral thema's aankaarten die voorkomen binnen de psychiatrie en die staan voor grotere vraagstukken in de samenleving.'

Alexandra Broeder (links) tijdens een repetitie van 'The Omen' in cultureel studentencentrum Crea in Amsterdam. Beeld Lina Selg

Dat deed ze al in haar eerdere voorstellingen, zoals *The Gift*, over een jonge vrouw die niet meer wil leven. Of *The Tree*, een voorstelling met een groep psychisch kwetsbare meisjes. Vier van hen, waaronder Voskuil, spelen nu in *The Omen*. Elke productie leunt Broeder sterk op de inbreng van haar spelers.

In *The Omen* heeft die inbreng iets poëtisch en ongrijpbaars. De spelers verwoorden hun donkerste ervaringen. In de voorstelling zegt Ankie Klut bijvoorbeeld: 'Mijn aanwezigheid hier is een offer.' Wat ze ermee bedoelt? 'Ik vind het moeilijk om op het podium te staan en ruimte in te nemen, maar ik offer me op voor alle meisjes die deze ruimte niet durven of kunnen innemen. Tegelijkertijd is het fijn om mezelf toestemming te geven dit te doen. Het is een offer, maar ook een cadeautje.'

Voskuil en Klut kunnen zelf moeilijk verwoorden hoe het nu precies staat met hun eetstoornis. 'Het blijft altijd een onderdeel van je', zegt Voskuil. 'Niet dat je last houdt van de symptomen, maar je hebt een diepere laag in jezelf ontdekt.' Klut: 'Je krijgt er vrede mee dat je af en toe naar het donker reist.' Voskuil sluit af met woorden die zo in het stuk hadden gekund: 'Als je eenmaal licht hebt gescheneen op iets wat donker is, kun je het nooit meer ont-zien.'